

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

Marie Kaisrová

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VÝCHOVA DÍTĚTE V NEÚPLNÉ RODINĚ

UPBRINGING OF THE CHILD IN INCOMPLETE FAMILY

Vedoucí práce: PhDr. Olga Vaněčková

Autor práce: Marie Kaisrová

Studijní obor: Sociální pedagogika

2011

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma „**Výchova dítěte v neúplné rodině**“ jsem vypracovala samostatně pouze s využitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, pedagogickou fakultou, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Kašperských Horách dne 15.3.2011

podpis studenta

Poděkování

Děkuji své vedoucí bakalářské práce PhDr. Olze Vaněčkové za odborné vedení, metodickou pomoc a za trpělivost při zpracování mé bakalářské práce.

Marie Kaisrová

Anotace

Ve své bakalářské práci se zabývám výchovou dítěte v neúplné rodině. Má dvě části – teoretickou a praktickou.

Teoretická část popisuje rodinu v obecném rámci, popisuje jaké role v rodině zastávají jednotliví členové a jaké možné výchovné problémy v těchto rodinách mohou vznikat.

Praktická část je zaměřena na analýzu dokumentů, pomocí které jsem se snažila zmapovat nejčastější výchovné problémy v těchto rodinách a příčiny vzniku neúplných rodin v regionu Sušice.

Klíčová slova: rodina, funkce rodiny, neúplná rodina, role v rodině, výchova

Anotation

My thesis deals inquire into the education of children in single parent family. It has two parts. Theoretical and practical.

The theoretical part describes a family in a general context. This part is about the roles of individual (single) family members. Also describes what educational problems can arise there.

The practical part is focused on the analysis of the documents. In these documents I try to map the most common educational problems in single parent families. My work also inquire into cause of single parent families in region Sušice.

Key words: family, the function of family, single parent family, family roles, education.

Obsah

Obsah	6
1 Úvod	7
2 Rodina	8
2.1 Obecná charakteristika rodiny	8
2.2 Rodina v současnosti	10
2.3 Typy rodin	10
2.4 Funkce rodiny	11
3 Rodiče a děti	12
3.1 Rodina jako prostředí výchovy	12
3.2 Role matky	14
3.3 Role otce	15
3.4 Role sourozence	16
3.5 Role prarodičů	17
4 Neúplná rodina	18
4.1 Definice pojmu	18
4.2 Typy problémově zatížených rodin	20
4.3 Neúplná rodina s matkou	21
4.4 Neúplná rodina s otcem	21
5 Rodinná výchova	22
5.1 Cíle a formy výchovy	22
5.2 Výchovné styly	24
5.3 Výchovné problémy v neúplných rodinách	27
5.4 Výchova matkou	32
5.5 Výchova otcem	34
6 Praktická část	37
6.1 Cíl výzkumu	37
6.2 Práce s dokumenty	37
6.3 Vyhodnocení výsledků výzkumu	45
7 Závěr	52
8 Seznam použité literatury	54

1 Úvod

Téma bakalářské práce Výchova dítěte v neúplné rodině jsem si zvolila, protože je to v současnosti velký problém naší společnosti. Většina z nás si pod pojmem rodina určitě představí svoji rodinu, ve které vyrůstal a která jej ovlivňovala ve vývoji, ať už pozitivně nebo negativně, nebo rodinu, ve které žije nyní. Každá rodina má svůj styl výchovy a modely chování, které děti žijící v této rodině přejímají. Základním posláním rodiny by měla být péče a ochrana jejích členů v obdobích, kdy nejsou schopni se sami o sebe postarat. Rodinu lze charakterizovat jako přirozené prostředí, do kterého se člověk narodí, aniž by si mohl vybrat jiné. Proto je velmi důležité, jak rodiče přistupují k výchově, jak se k sobě jednotliví členové rodiny chovají a zda poskytují vše potřebné dítěti pro jeho správný vývoj – pocit bezpečí, lásky, jistoty, důvěry, ale i materiálního zabezpečení.

Během vývoje každého jedince na rozvoj působí řada okolností, které ovlivňují jeho prožívání a způsob chování i vztahy nejen s rodinou, ale i s okolím. Ve výchově působí rodiče jako vzory jednání ve vztahu jeden k druhému, ke starším, k sousedům, k učitelům, k majetku vlastnímu i cizímu atd. Pro většinu lidí je rodičovská výchova přirozená součást života. Přijmout tuto roli a zvládat ji, nedokáže ovšem každý. Některý z členů rodiny může v této roli selhat, což se začne projevovat na funkčnosti rodiny a s tím spojené výchovy.

Každá rodina je odrazem společnosti. Tak jak se mění společnost, mění se i rodina, musí se přizpůsobovat novým socioekonomickým a kulturním podmínkám, musí čelit novým změnám a požadavkům. Toto vše je příčinou vzniku nových typů rodin a rodinných soužití. Jedním z těchto typů je i neúplná rodina, která je v dnešní době poměrně častým typem. Vysoká rozvodovost, nestálost partnerských vztahů, nárůst počtu žen, které chtějí vychovávat děti samy bez vlivu otce, to jsou některé z příčin vzniku neúplných rodin.

Ve své práci přiblížím rozdíly výchovy dítěte v úplné rodině a dítěte v neúplné rodině: uvedu nevýhody výchovy jedním rodičem, jaké výchovné problémy u dětí z neúplných rodin mohou vznikat a jaká rizika to pro dítě přináší. Budu se zabývat důvody, které jsou příčinou přidělení dítěte do výchovy matky či otce, případně do střídavé péče obou rodičů. Průzkum bude zaměřen na neúplné rodiny v evidenci OSPOD Sušice za dobu posledních tří let, tedy období 2008 – 2010. Průzkum bude uskutečněn kvalitativní metodou použitím techniky analýzy úředních dokumentů.

Cílem práce bude zjistit nejčastější příčiny neúplných rodin a výchovné problémy, které se v těchto rodinách nejčastěji vyskytují.

2 Rodina

2.1 Obecná charakteristika rodiny

Rodina je nejstarší lidskou společenskou institucí, která vznikla v pradávných dobách nejen z přirozeného pudu pohlavního, který vede k plození a rozmnožování, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život. Původní význam slova rodina byl zcela jiný, než je v současnosti. Ve středověku a starověku bylo tímto slovem myšleno společenství lidí, kteří společně bydleli, hospodařili a podléhali autoritě jednoho člověka tzv. „hlavě rodiny“. Druhé pojetí bylo chápáno jako systém širokého pokrevního příbuzenství.

(Možný, I., 1990).

Jednoznačná definice pojmu rodina je velmi obtížná. Liší se podle přístupu různých vědních disciplín, jako je sociologie, psychologie, právo nebo demografie. V našem právním řádu není definice rodiny specifikovaná. Podle zákona č. 91/1998 Sb., o rodině je „hlavním společenským účelem manželství založení rodiny a řádná výchova dětí.“

Rodina je obvykle uváděna jako přirozená primární malá sociální skupina, spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí. Je základním životním prostředím dítěte, které ho obklopuje a promítá se do něj. Rodina je nejpřirozenější prostředí, v němž vzniká a v němž se také naplňuje úcta k člověku a kde si jedinec osvojuje základní etické normy a vzorce chování. Poskytuje svým členům ochraňující prostředí, hmotné i sociální zajištění životních potřeb, je místem, kde člověk nalézá jistotu a zázemí. Má svá nepsaná pravidla, své společné vzpomínky, rodinné tradice, společné předky, rodinné nemoci.

„Učebnice sociologie po dlouhou dobu začínaly tvrzením, že rodina je pro sociologii příkladem morfostatické instituce. Představuje sociální zařízení, jehož primárním účelem je vytvářet soukromý prostor, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému

světu veřejnému. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává''.

(Možný, I., 1999).

Rodina patří k nejstarším sociálním útvarům, které člověk vytvářel. Proto se předpokládá, že existovala již v době kamenné. Lidé žili ve skupinách, které patrně spojovalo pokrevní příbuzenství. Na řadě míst se nacházejí kosterní pozůstatky a stopy lidských sídel, ze kterých lze usuzovat o existenci společného soužití. V této době měla rodina matriarchální charakter - žena měla ve společenském životě výsadní postavení (vláda matky, respektive ženy, která vládla svému rodu).

V období starověku byla rodina patriarchální – vedoucí úlohu rodiny zastával otec. Ve starověkém Řecku bylo manželství monogamní, ale rozlučitelné, a to snáze ze strany muže než ženy. Bezdětným ženatým mužům bylo povoleno trvalé pohlavní soužití muže a ženy bez formálního sňatku- konkubinát, aby mohli zajistit dědice. Ve vysoké athénské společnosti hrály velkou úlohu prodejné ženy. Sexuální styk mimo manželství byl běžný a tolerovaný stejně jako homosexualita. Účelem manželství bylo tedy především zajistit si zákonné dědice.

V době středověku se společnost dělila na stavy. Pro každý stav platily jiné právní zásady. Od 11. století bylo uzavírání sňatků svěřeno křesťanské církvi. Sňatek u šlechty byl spojován s majetkem, dynastickými a územními zájmy rodin. Poddaní museli mít k sňatku povolení od vrchnosti. Rodina v této době byla rozsáhlá, patriarchálního typu. Příbuzní žili pohromadě, což mělo svůj význam i z úsporných důvodů, navíc se uplatňovala snaha netříštit rodinný majetek.

V období novověku dochází ke změně postavení ženy v rodině. Ženy mají snahu osvobodit se od závislosti na manželství a finanční závislosti na manželovi. Opírají se o možnost přijmout placené zaměstnání. Nové pracovní příležitosti mají za následek stěhování rodin do měst, kde byla větší pracovní příležitost. Dalším z cílů emancipace bylo rovné postavení mužů a žen před zákonem a právo na samostatnou volbu manžela. Ženám je přiznáno volební právo, jsou pro ně zakládány vyšší školy, získávají přístup ke vzdělání, ke svobodnému rozhodování. Prestiž mužů v rodině začíná klesat, přestávají být jediným živitelem rodiny.

V době socialismu vzrůstá zaměstnanost žen, výchova dětí nespočívá jen v rodině. Výchovu zajišťuje stát prostřednictvím různých institucí – např. jeslí, mateřských školek, pro starší děti různé instituce – např. Pionýrská organizace a Socialistický svaz mládeže. Lidé sňatky uzavírali a rodiny zakládali v mnohem nižším věku než dnes.

2.2 Rodina v současnosti

Rodina již po staletí patří k největším životním jistotám každého člověka. Pro každého z nás je to místo, kde nalézáme jistotu a zázemí. Podobně jako všechny trvalé společenské skupiny prochází určitými změnami, tak i rodina v průběhu dějin prochází procesem neustálých strukturálních a funkčních změn (proměna hodnotových orientací, ubývání kulturních tradic, úpadek víry v Boha, vliv médií, individuální zájmy preferované před zájmy rodiny, změna sociálních rolí rodičů). V současné době rodina vzniká s větším rozmyslem, v pozdějším věku. Prvořadá je v současné době schopnost materiálního zabezpečení rodiny, do které lze teprve přivést na svět potomka (snižuje se porodnost, zvyšují se materiální potřeby. Současná rodina je ovlivněna fenoménem konzumu. Zaměřuje se na vytváření stále pohodlnějšího způsobu života, na technický pokrok a ztrácí přirozené pouto s přírodou.

Rodina v dnešní společnosti je charakteristická tím, že:

- a) klesá počet dětí v rodinách, protože se snižuje porodnost
- b) mladí lidé odkládají založení rodiny a početí dětí na pozdější dobu
- c) stoupá rozvodovost
- d) rozvedení zakládají opětovné sňatky a vznikají nové rodiny
- e) přibývají rodiny, kde je jen jeden z rodičů
- f) převážná část rodin je ekonomicky závislá na dvou příjmech
- g) vysoká zaměstnanost žen ovlivňuje rodičovské a manželské vztahy

(Kolář, J., Šmola, P., 1996)

2.3 Typy rodin

Existuje mnoho různých uspořádání rodiny, se kterými se v životě setkáváme. Asi nejrozšířenějším typem ve vyspělých zemích je rodina monogamická, založena na manželském svazku muže a ženy.

Rozdělením typu rodin se zabývá více autorů, většinou se liší pouze pojmenováním různých typů rodin.

Základní rozdělení:

- a) *rodina orientační* – jedinec se do ní narodí a vyrůstá v ní, prožívá v ní své dětství, prochází socializačním procesem, učí se vzorům chování, soužití ve skupině
- b) *rodina nukleární* – nejrozšířenější typ rodiny v dnešní společnosti, tvoří ji matka, otec a jejich děti, probíhají zde veškeré základní funkce rodiny
- c) *rodina náhradní* – rodina s adoptovanými dětmi nebo s dětmi v pěstounské péči (většinou manželé, kteří nemohou mít vlastní děti)
- d) *rodina doplněná* – vzniká příchodem nového partnera (otce nebo matky)
- e) *rodina úplná* – nejrozšířenější typ rodiny, ve které se o děti starají oba rodiče
- f) *rodina neúplná* – chybí jeden z rodičů (důvodem může být úmrtí, rozvod, svobodná matka)
- g) *rodina prokreační* – rodina, kterou zakládáme sami, využíváme v ní zkušenosti a hodnoty, které jsme získali v původní rodině, vychováváme v ní své děti
- h) *rodina rozšířená* – tento typ rodiny je dnes vidět jen zřídka, skládá se z rodičů, prarodičů a dětí, nejčastějším soužitím rozšířené rodiny bývá společné bydlení prarodičů jednoho z rodičů a dětí, častěji na vesnicích nebo při obydlí dvougeneračních domků, výjimečně společně žijí i jiní pokrevní příbuzní

(Vaněk, A., 1971, Kvapilová, S., 1996)

2.4 Funkce rodiny

Každá rodina má svá specifika a je pro člověka jak v dětství, tak v dospělosti nenahraditelná. Základním znakem rodiny je schopnost zajišťovat mnoho činností - zabezpečení svých členů hmotně, péče o jejich zdraví, výživu a kulturní návyky, podporuje své členy a dává jim pocit bezpečného zázemí. Dalším charakteristickým znakem rodiny je společné bydlení. Každý člen v rodině plní svou roli a naplňuje potřeby dítěte, a to jak fyzické, morální, intelektuální, tak i citové. Pokud dochází k nedostatečnému nebo žádnému naplňování těchto potřeb, vzniká u dětí deprivace. Deprivované děti žijí v dospělosti často bez vzájemných pozitivních vztahů s ostatními lidmi, aniž si to uvědomují. Vývoj jejich řeči a intelektu bývá opožděný, značně velké problémy mívají v sociální komunikaci. Nezřídka dochází posléze k tomu, že žijí v rozporu se zákonem.

(Matějček, Z., 1992)

Mezi základní funkce rodiny patří:

- a) *funkce biologicko – reprodukční (sexuální)* – zabezpečuje základní biopsychické potřeby muže a ženy (intimní život, vzájemnou lásku), udržení života početím a porozením dítěte (jednoduché je dítě zplodit a přivést na svět, mnohem těžší je zabezpečit mu veškeré potřebné podmínky pro život a jeho další vývoj)
- b) *funkce socializačně výchovná* – zabezpečuje základní péči o děti a jejich výchovu, porozumění jejich potřebám a požadavkům, rozvíjení jejich dispozic a schopností, prosazování jejich nejlepšího zájmu, připravuje děti pro život
- c) *funkce ekonomicko – zabezpečovací* – materiální zabezpečení rodiny (příprava stravy, úklid, vedení domácnosti), netýká se jen oblasti materiální, ale i oblasti sociální a duševní
- d) *funkce emociální a ochranná* – zajišťuje uspokojování citových potřeb, potřebu jistoty, pocit bezpečí a zázemí, porozumění, ochranu, potřebu sounáležitosti

Podle toho, jak rodina naplňuje své funkce, lze rodiny rozdělit na:

- a) *rodina funkční* – splňuje veškeré požadavky (výchovné, biologické, ekonomické, kulturní, rekreační)
- b) *rodina problémová* – vyskytují se zde problémy, neohrožují však dítě a jeho vývoj (ekonomické problémy, špatná komunikace – tyto problémy se dají řešit)
- c) *rodina dysfunkční* – jsou zde vážně narušeny její funkce, vývoj dítěte je ohrožen, rodina není sama schopna zvládat a řešit problémy (alkoholici, narkomani)
- d) *rodina afunkční* – neplní svou funkci, je ohrožen život dítěte, dochází zde k týrání dítěte, buď psychicky nebo fyzicky, mnohdy dojde i k úmrtí dítěte

(Matoušek, O., 1993)

3 Rodiče a děti

3.1 Rodina jako prostředí výchovy

Rodina je prostředím, kde jsou vytvářeny podmínky pro realizaci zdárného vývoje dítěte. Výchovou rozumíme záměrné působení nejen rodičů, ale i vychovatelů a učitelů na děti, které směřuje k rozvíjení lidských vlastností, schopností, hodnot a postojů. Výchova je vzájemný vztah mezi vychovávaným a vychovatelem (rodiče – děti, učitel – žák).

Dítě je třeba vychovávat již od narození. Pokud jsou uspokojovány základní biologické potřeby dítěte – pravidelný spánek, teplo, pohodlí, potrava, dostatek lásky, něhy a citu – vzniká u něho pocit libosti. Spokojenost a dobrá nálada dítěte je jednou z podmínek pro vznik kladných sociálních vlastností jako jsou láska, kázeň. Pokud nejsou tyto potřeby uspokojovány, vzniká pocit nelibosti, což může vést ke vzniku záporných sociálních vlastností – nedůvěry, strachu a zlosti. Úkolem rodičů je připravit potomky pro zdárné fungování mezi ostatními lidmi. Děti přejímají od svých rodičů vzorce a stereotypy chování, které pak samy uplatňují ve svém životě. V podstatě se chovají stejně jako oni nebo podobným způsobem. Na své děti působíme nápodobou a reprodukcí v podobě her, rodinnými oslavami, setkáváním s přáteli a známými, společnými výlety či rodinnými dovolenými.

Základní dětské potřeby vymezují různí autoři podobně. Například Zdeněk Matějček dětské potřeby popisuje následovně:

1. *Potřeba stimulace* – dítěti je třeba neustále dávat podněty v dostatečné míře a dostatečně dlouho. Tyto podněty podporují psychickou aktivitu dítěte a zároveň mu slouží jako základ k učení.
2. *Potřeba orientace a smysluplného učení* – dítě se musí naučit daná pravidla a řád, podle kterých funguje svět, v němž žije, a jímž se řídí všichni lidé. Nutné je učit dítě tak, aby podněty, které dostává, umělo zpracovat a pochopit - „*Poněvadž děti nejsou jen předmětem našeho pozorování a zábavy, nýbrž součástí našeho života, jsou také zdrojem důležitých lidských prožitků a zkušeností*”.
3. *Potřeba citové jistoty a bezpečí* - je dána především citovými vztahy. Pokud dítě žije ve spolehlivých a jistých mezilidských vztazích, uprostřed rodiny, která ho miluje a povzbuzuje, jsou tyto potřeby uspokojovány. Na uspokojení této potřeby je postaveno chápání světa jako bezpečného a dobrého místa, ve kterém stojí za to žít.
4. *Potřeba společenského uznání* – je spojena s vědomím vlastní ceny a je důležitou podmínkou sebevědomí. Za příznivých podmínek vede k vytvoření uspokojivé osobní identity, kdy si dítě uvědomuje svoje vlastní „já” a jeho hodnoty. Tato potřeba je uspokojována

prostřednictvím akceptujících a povzbuzujících rodičů. Umožňuje mu, aby převzal roli i hodnot rodiče.

5. *Potřeba otevřené budoucnosti* – je to potřeba, která je typická pouze u lidí. Je uspokojována alespoň přijatelnou perspektivou, která umožňuje potvrdit hodnotu, případně další možnost rozvoje vlastní existence i v budoucnosti.

(Matějček, Z., 1986)

Každá společnost má formální i neformální společenské normy, které určují, jak by se měl jedinec chovat - co je vhodné a co nevhodné chování. Role muže a ženy se více či méně liší kulturu od kultury, podléhají vývoji a mění se. Neodvíjejí se pouze od toho, v jaké sociální skupině se pohybujeme a jaké postavení v ní zastáváme. Naše chování ovlivňuje naše pohlaví, tedy to, jestli jsme muž nebo žena. Rozdíly mezi mužem a ženou nejsou dány jen vnějším zjevem a tradiční rozdílnou výchovou dívek a chlapců. Jsou založeny mnohem hlouběji ve strukturách našeho centrálního nervového systému. Vyvíjí se již v prenatálním období. Muži i ženy se vyvíjejí jinak, mají odlišné myšlení, cítí se jinak – proto mají rozdílné koníčky, zájmy, podávají jiné výkony apod.

(Matějček, Z., 1994)

V rodině každý člen zastává určitou roli, s níž jsou spojena očekávání ostatních členů rodiny. Role se vzájemně propojují, jsou na sobě do značné míry závislé. Stejně tak, jak se rodiče chovají k sobě, chovají se děti nejprve ke svým kamarádům a vrstevníkům, pak i ke svým partnerům. Jestliže některý z rodičů není schopen vykonávat úkoly spojené s jeho rolí rodiče, ujme se této role někdo jiný a vykonává ji za něj. Není tedy důležité, zda roli, která je připisována otci a její průvodní úkoly vykonává otec a roli tradičně připisovanou matce vykonává matka. Je důležité, aby byly tyto úkoly v rodině plněny. Plnění všech úkolů spojenými s těmito rolemi se nejhůře plní v neúplných rodinách. Zde musí jeden rodič z velké části zastoupit roli otce i matky.

3.2 Role matky

V prvním období života dítěte má nesporně největší význam matka, která dítě porodí a o dítě pečuje. Po dlouhé generace byla péče o dítě výhradně ženskou záležitostí. Už v době těhotenství se s dítětem postupně a velmi intimně seznamuje. Již v prenatálním

období je matka s dítětem schopná komunikovat, vytváří si s dítětem jakýsi komunikační systém. I po narození dítěte je s ním velmi pevně spojená. Dává mu citové podněty – chová jej, laská se sním, prozpěvuje mu, povídá si s ním. To vše posiluje pocit bezpečí dítěte, i když pro dítě není nezbytně nutná matka, která jej porodila. Může to být i jiná žena, která úlohu matky pouze převzala. Do života dítěte nejvíce zasahuje matka, a to jak pozitivně tak mnohdy i negativně. Je pro vývoj dítěte potřebná ve všech životních obdobích po celý jeho život, a to nejen ve chvílích pohody, ale i obtíží. Matka se také stará o estetickou tvář domova, která je součástí celkové rodinné atmosféry, představuje ženský pohled na svět, ženské chápání a prožívání situací kolem nás. Na rozdíl od otce na dítě i jinak mluví, jinak se k němu chová, má jinak zabarvený hlas, s dítětem si povídá o jiných věcech než otec, představuje dítěti i jiné zájmové činnosti než otec.

Role matky nekončí odchodem dětí z rodinného hnízda, ale zůstává jí až do konce života. (Vágnerová, M., 2000)

3.3 Role otce

Otec je pro dítě druhým nejdůležitějším člověkem. Vztah s otcem je pro dítě významný již v kojeneckém věku. Otcovské působení na děti usměrňuje jejich charakter a jednání, je pro děti symbolem síly, ochrany, bezpečí a opory. Pro výchovu dítěte je nepostradatelný, protože vnáší do rodiny mužský prvek. Otec má v rodině jiný, volnější vztah k dětem nežli matka, formuje se už v dětském věku recipročně jiný, volnější vztah dětí k němu, který přetrvává i do doby, kdy se z dětí stávají rodiče a z rodičů prarodiče. Lze to říci také velmi prostě: protože má tatínek k dětem dál než maminka, mají pak děti, až si založí vlastní rodinu a on zestárne, dál k němu než k mamince. Nemusí tomu tak být vždycky, ale převážně tomu tak je.

(Možný, I., 1990).

Stejně jako matku potřebuje dítě otce, který je pro něj druhým nejvýznamnějším člověkem. Jeho role v rodině je nepostradatelná, protože do ní vnáší mužský prvek. Nejpatrnější je to asi v období puberty, kdy dítě hledá svoji identitu. Zejména chlapci v období dospívání vyjadřují potřebu otce výrazněji. Pokud je dítě vychováváno jen matkou, ztrácí základní příležitost k rozvíjení a kultivaci potencionálu daného jeho pohlavím. To platí nejen pro chlapce, ale i pro dívky, které také mužské vzory potřebují, aby v interakci s nimi kultivovaly a osvědčovaly svou ženskost.

(Matějček, Z., 1994)

Při rozvodech manželů s dětmi stále ještě ve více než devadesáti procentech svěruje soud dítě do péče matky, o zbytek se dělí otcové s ostatními příbuznými a různými nerodinnými výchovnými institucemi. Otec může dostat dítě do své péče prakticky jen tehdy, když se prokáže, že matka je k výchově a péči o dítě mimořádně „neschopná“, zatímco on, otec, je k výchově a péči o dítě mimořádně „schopný“ a má k tomu i vnější dobré podmínky.

Při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte, jeho schopnosti a vlohy a životní poměry rodičů. Nesmí být porušeno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování styku s nimi. Pokud je dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů, má i ten druhý právo na pravidelné informace o dítěti. Je zvažována i citová orientace dítěte, výchovné schopnosti rodičů, výchovné prostředí, hmotné zabezpečení rodičů a bytovou situaci. Pokud se poměry na straně dítěte nebo rodičů změní, může soud změnit rozhodnutí o výkonu jejich práv a povinností.

(Zákon č. 94/1993 Sb., O rodině, ve znění pozdějších předpisů)

„Avšak přece jen se v poslední době častěji ozývají hlasy, že takhle by tomu být nemělo. Otcové si dobývají většího uznání ve funkci vychovatelů a pečovateli a postoj soudu už také nebývá vždycky tak jednoznačný a přímočarý. Aby bylo jasno – mám na mysli ty dobré otce, kteří se skutečně chtějí o dítě starat, kterým na něm hluboce záleží a o nichž nemusí být pochyb, že by to dovedli. A takových otců, některých vskutku vynikajících, bychom našli mnoho.“

(Matějček, Z., 1994)

Výchova dítěte samotným rodičem není ideálem, ale pokud k ní dojde, je možné snížit výchovné těžkosti na nejmenší možnou míru. Pomoc by neměla být zaměřena jen na dítě, ale na celou rodinu jako systém. Tato pomoc je zajišťována prostřednictvím sociálně právní ochrany dětí, která může nepříznivé vlivy vyrovnat nebo dokonce změnit v příznivé.

3.4 Role sourozence

V každé rodině tvoří sourozenci zcela osobité společenství. Děti spolu tráví mnohem více času než každé zvlášť se svými rodiči. Charakteristickým znakem sourozenectví je určitá danost a jednotnost životních podmínek. Většinou mívají stejné rodiče, příbuzné, stejné lidi, se kterými se rodina stýká. Sourozenci se vzájemně ovlivňují,

jeden druhému jsou zdrojem výchovných podnětů. Bývají si věkově blízko, a proto mívají podobné záliby a potřeby.

Možnost napodobovat staršího sourozence je pro mladší děti často velice lákavé. Na jedné straně se snaží ho napodobovat, ale na druhé straně si hájí něco svého, chce dělat a umět něco jiného. To někdy vede k rivalitě, ke konfliktům, žárlivosti, závisti a agresí. Svým způsobem je toto chování přirozené a zdravé. Vhodným rodičovským přístupem je v dětech navozována i potřeba a dovednost tyto afekty ovládat a usměrňovat. Sourozenci se tak vzájemně učí trpělivosti, shovívavosti, hledání kompromisu.

(Matějček, Z., 1989)

3.5 Role prarodičů

Svou roli v rodině mají i ostatní příbuzní, s nimiž se rodina stýká. Mezi ně patří i prarodiče, tedy babička a dědeček dítěte. Jejich role je významná, ve výchově k vnoučatům jsou benevolentnější než vlastní rodiče, protože mají snahu děti rozmazlovat.

Vztahy mezi dětmi a seniory jsou známy již od pradávna z dob, kdy rodina několika generací žila ve společné domácnosti. Díky tomuto soužití děti získávaly životní postoje, vztah a úctu ke stáří, které patří k životu.

„Profesor Zbinden, švýcarský sociolog, zastává názor, že malé děti mají se starými lidmi do jisté míry podobnou mentalitu, a že se proto bezděčně přitahují. Proto se děti cítí v přítomnosti svých babiček a dědečků i jiných starých lidí příjemně, uklidněné, spokojené a šťastné. Styk dítěte s babičkou nebo dědečkem přináší dítěti plno radostí. Bylo by proto nemoudré děti o tuto radost ochuzovat.“

(Prchal, J., 1988)

V současnosti se však poněkud změnil obraz prarodičů, zvláště tím, že většina prarodičů je ještě v produktivním věku, často chodí do zaměstnání, čímž jim na výchovu vnoučat nezbyvá čas (zvyšující se věková hranice odchodu do starobního důchodu – změny ve stárnutí).

Tak jak procházela proměnami lidská společnost, procházela jimi i role prarodičů. Prarodiče předávali dětem informace a poznatky, které sami získali svými zkušenostmi. V dnešní době mají děti možnost získávat informace jinými způsoby, čímž tato funkce

prarodičů odpadá. Se změnou způsobu života v dnešní době a také vysokou rozvodovostí, nabývá na významu prarodičovské výchovné působení. V mnoha případech jsou děti babičkám a dědečkům svěřovány nejen o prázdninách a dovolených, ale také pravidelně v průběhu celého roku.

Názory na výchovu dětí prarodiči se podstatně liší. Prarodičovské výchově se zpravidla vytýká nedůslednost, přílišná shovívavost a někdy rozdílné působení s výchovnými záměry rodičů. Některým z nich lze spíše vytknout jejich opičí lásku a nekritický pohled na vnoučata, jež vedou k změkčilosti, sentimentálnímu vztahu k dítěti. Bývají zpravidla ochotní pochopit a omluvit všechno a rodiče pak někdy jen s obtížemi napravují tyto chyby.

Přes veškeré změny je vztah dětí s prarodiči přínosem v mnoha směrech, i když ne vždy kladným. Je důležité ujasnit si, že odpovědnost za výchovu dětí mají především jejich rodiče a prarodiče jim mají v tomto nesnadném úkolu pomáhat jednotným působením na dítě.

(Střelec, S., Marádová, E., Marhounová, J., Řehulka, E. 1992)

4 Neúplná rodina

4.1 Definice pojmu

Neúplné rodiny existovaly vždy. Po mnoho let docházelo k proměnám okolností, za kterých vznikaly. I v minulosti tvořily významný podíl v rámci rodinných domácností. Hlavní příčinou vzniku neúplných rodin byla smrt jednoho z rodičů a menší pravděpodobnost opětovného sňatku ovdovělých. Nejčastěji neúplnou rodinu tvořily svobodné matky s dětmi. Dnes převažují domácnosti rozvedených, odděleně žijících vdaných a ženatých a také domácnosti svobodných matek, které své mateřství bez otce plánovaly vědomě.

Neúplná rodina je společenství jednoho rodiče – většinou matky – s dítětem nebo dětmi. Vzniká úmrtím jednoho z rodičů, rozvodem, odchodem jednoho z partnerů – opuštění rodiny, vězení apod., rozhodnutím ženy být svobodnou matkou. Situace neúplné rodiny je komplikovanější, rovněž výchova dětí je těžší. Dítě většinou strádá jak citově, tak hmotně, může být ohroženo psychickou deprivací, protože lze jen velmi těžko zastoupit matku nebo otce.

(Márová,Z., Matějček,Z. Radvanová,S., 1975)

Nejvážnější situace nastává, když chybí matka, neboť především ona vytváří dítěti domov. Je ovšem rozdíl, ztratí-li matku kojeneček, dítě v době předškolní, dítě osmileté až desetileté, anebo dítě starší. Kojenci, který matku vůbec nepoznal, ji může po stránce biologické zcela nahradit jiná žena, která se mu trvale věnuje a jež k němu skutečně přilne, uspokojí i jeho citové potřeby a která tak fakticky převezme úlohu skutečné matky.

Ztratí-li dítě matku rozvodem, tj. nežije-li s ní už ve společné domácnosti, prožívá těžký duševní otřes. Dítě potřebuje oba milující rodiče. Odejde-li jeden z nich, cítí se nešťastné, opuštěné a nejisté. Výjimečně se stává, že funkci rodiče převezme nejstarší sourozenec a že ji plní vcelku úspěšně.

Jestliže chybí v rodině otec, může dojít k vážným poruchám v chování dítěte, v jeho charakterovém vývoji. Máme na mysli především dítě starší. Až do puberty představuje otec pro dítě vnější svět a matka ho nezdávka přechodně nahradí. V pozdější době však už dítě postrádá důležitý vzor mužnosti, trpí nedostatkem autority, kázně i nedostatkem jistoty a stability sociálního zařazení. Otec bývá v té době dětem vzorem znalostí o světě, o práci a pomáhá dospívajícímu dítěti při výběru budoucího povolání. Tento problém se vyskytuje hlavně u dívek, kde existuje obava, že si vytvoří zkreslený obraz muže, podle literatury nebo televize. Psychologové tvrdí, že období kolem jedenáctého roku je u dítěte období identifikace s mužskou a ženskou rolí. Pokud jeden z těchto vzorů dítě postrádá, znemožní mu to vytvořit si vlastní identitu.

(Márová, Z., Matějček, Z., Radvanová, S. 1975)

Stará-li se o dítě jen matka, bývá zpravidla velmi zaměstnaná, a zbývá jí proto na výchovu málo času. V takovém případě má dítě více příležitostí dostat se na scesti – nevhodní kamarádi, nuda, nedostatek přiměřené zájmové činnosti apod. Odtud pramení eventuelní možnost narušení.

(Prchal, J., 1988)

4.2 Typy problémově zatížených rodin

V každé společnosti existuje různé uspořádání rodinné struktury.

Neúplné rodiny mají určitou charakteristiku, podle které se dají rozdělit do tří typů. Každý typ má svou typickou strukturaci forem soužití, která je dána jeho sociodemografickými charakteristikami – věkem, pohlavím, velikostí místa bydliště, počtem dětí.

- 1) *Neúplné rodiny svobodných osob* – ve většině případů se jedná o ženy, které nejčastěji žijí ve společné domácnosti se svými rodiči. Jedná se o ženy, které z nějakého důvodu nemohly nebo nechtěly založit rodinu s otcem dítěte. Dítě tak vyrůstá jen s matkou, popřípadě ještě s prarodiči.
- 2) *Neúplné rodiny rozvedených osob nebo druh - družka* – rodiče dítěte přestávají žít ve společné domácnosti a nevytvářejí tak harmonický domov pro dítě, což způsobuje komplikace v jeho dalších vztazích.
- 3) *Neúplné rodiny ovdovělých osob* – úmrtím přichází dítě o jednoho z rodičů. Z výchovného hlediska se tento typ neúplné rodiny dá považovat za nejlepší. Dítě zde má oba rodiče, i když už jeden nežije. Jestliže má dítě dost životní jistoty, zpravidla se se ztrátou rodiče vyrovná a jeho další vývoj nebude vážněji ohrožen.

(Marhounová, J., 1988)

V každé rodině se vyskytují určité problémy, ať už se jedná o rodinu, úplnou, neúplnou, vlastní či nevlastní. Některé rodiny se ze svých problémů jen zřídka vymaní, což má vliv na děti a jejich výchovu.

Helus vyčlenil několik kategorií rodin podle jejich vlivu na dítě:

- 1) *Stabilní a funkční rodina* – plní své funkce a zajišťuje dětem kvalitní péči a socializační podmínky.
- 2) *Funkční rodina s přechodnými, méně či více vážnými problémy* – většina rodin, které mají běžné problémy (rodina je většinou dokáže vyřešit – pozitivní vliv na její rozvoj a upevnování vztahů).
- 3) *Problémová rodina* – rodina má problémy v plnění jejích funkcí, snaha problémy řešit prostřednictvím odborné pomoci.

- 4) *Dysfunkční rodina* – některé funkce rodiny jsou vážně a dlouhodobě narušeny, výchova dětí je vážně ohrožena (rodiny alkoholiků, rodiny zatížené psychickými poruchami, které demoralizují soužití).

(Helus, Z., 2001)

4.3 Neúplná rodina s matkou

V rodinách, kde zůstane matka sama s dětmi, se můžeme setkávat s řadou problémů. V první řadě je to otázka financí, zaměstnání, vedení domácnosti – matka zůstává na vše sama, bez partnera (to, co bývalo záležitostí obou partnerů, je nyní pouze na ženě). Vznikají i osobní problémy – změny v sebepojetí, ohrožení osobní identity. Problémy vznikají i ve vztazích s dětmi, konfliktní vztah s bývalým manželem, nejistota v nově navazujícím vztahu aj. To vše způsobuje stresové situace – ženy mají pocity ztráty energie, beznaděje a deprese. Jsou přetíženy a podrážděny, což se může odrážet na vztazích s dětmi.

„O dětech vychovávaných jen matkou můžeme slyšet často podivuhodně rozdílné názory. Jedni soudí, že je to vždycky špatně, jiní ukazují, že to nikterak nevadí, a třetí dokonce dokazují, že mnoho úspěšných, ba vynikajících lidí bylo vychováno jen matkami a že je to tedy vlastně výhoda. Aspoň nikdo výchovu neказí. A jako krajní příklad je možno uvést i některé ženy, které docela vědomě a uváženě chtějí mít vlastní dítě, avšak nechťjí založit rodinu a odmítají soužití s mužem.“

(Matějček, Z., 1989)

4.4 Neúplná rodina s otcem

Neúplná rodina s otcem vzniká většinou úmrtím matky, nebo když matka rodinu opustí nebo je kvůli vážné nemoci zcela vyřazena z péče o rodinu.

Až do osmdesátých let byla role otců ve výchově dětí považována za okrajovou. Postupem času nastávají změny – feministické hnutí atakovalo tradiční rozdělení rolí, muži jsou povzbuzováni k aktivnějšímu a senzitivnějšímu přístupu k dětem, větší angažovaností na jejich vývoji. Pro muže, který zaujímal tradiční otcovskou roli, může být poměrně obtížné převzít roli absentující matky. Chybí mu zkušenosti ženy pramenící z intimního každodenního soužití dětí a matky. Muž mívá menší přehled o možných variantách a významech dětských projevů, menší praxi se zvládáním péče o děti a zvládáním domácích

prací (jídlo, úklid, péče o šatstvo, příprava dětí do školy a přehled o mimoškolních aktivitách atd.). Dalším problémem pro muže někdy je skutečná osamělost a vybalancování odpovědnosti za celou rodinu.

V povědomí lidí je zakódováno, že pečovatelské funkce lépe zvládají ženy a společnost je tomu přizpůsobena. Většina studií otcovského chování srovnávala chování ženatých otců s chováním matek. Otcové jsou typičtí tím, že poskytují dítěti řadu podnětů a hrají si s ním více než matky. Málo studií se ovšem zaměřilo na osamělé matky.

Závěry studií jsou pro muže příznivé a povzbudivé:

Muži stejně jako ženy dovedou pečovat o děti – jejich úspěch závisí na jejich osobnosti a osobní historii, na okolnostech, na finančním zabezpečení a na podpůrné síti, která je k dispozici.

Příběhy osamělých otců posouvají hranice tradičních představ o rodičovství a výchově dětí.

Kompetentní rodičovství muže zvyšuje jeho společenskou prestiž.

Muži mají jiný styl rodičovství, ale není to styl lepší či horší. Děti se v péči milujícího otce mohou cítit stejně spokojeně jako v péči matky.

(Sobotková, I., 2001)

Neúplné rodiny s otcem řeší poněkud jiné problémy než neúplné rodiny s matkou. Osamělí otcové se poměrně často stávají závislými na svých rodičích, kteří jim s péčí o děti pomáhají. Zvláště zajišťování domácích prací a péče o děti je pro muže náročnější a obtížnější. Po stránce finanční jsou děti žijící s otcem lépe zajištěné. Jinak přistupuje i ke zvládnutí osamělosti a odpovědnosti za rodinu.

Podle psychologů je pro dítě lepší neúplná rodina než špatně fungující úplná.

5 Rodinná výchova

5.1 Cíle a formy výchovy

To, že je výchova cílevědomé, záměrné, organizované a plánovité působení při kterém dochází k všestrannému formování osobnosti jsem se ve své práci již zmínila. Co vlastně je třeba vědět k tomu, jak a k čemu vychovávat dítě – člověka? Důležité je vědět, čím vlastně člověk je a jaký je smysl jeho života.

Tak jak se postupem času měnila společnost, měnily se i cíle výchovy. Jiné cíle měla prvobytně pospolná společnost, kde se především rozvíjela složka tělesná, potřebná k přežití (obstarání obživy, přežití v bojích s nepřátelskými kmeny nebo zvířaty, výrobou pracovních nástrojů apod.), stanovovaly se jiné cíle i ve starověku či středověku. V současné době se cíle výchovy zaměřují na duševní a tělesnou harmonii.

Při výchově je důležitý kladný emoční vztah mezi dítětem a dospělým. Morální a etické zásady byly přísně dodržovány už v historii. To, jak vychováváme děti závisí nejen na vlivu rodiny a jednotlivých členech, ale i na dalších činitelích – schopnostech dítěte, vzájemných vztazích, vlastnostech dítěte, podmínkách v jakých je vychováváno, prostředí, kde žije.

V rodině, jako takové, by se měly realizovat základní složky výchovy a sice:

- a) *mravní výchova* – zjednodušeně řečeno morálka (souhrn pravidel vzájemného chování lidí, které je v určitém čase a prostředí považováno za závazné), rozvíjí se mravní vědomí dítěte – vlastnosti, charakterové rysy, rozumová oblast, emoce
- b) *estetická výchova* – věda o krásnu, spočívá ve výchově estetického vztahu k životu, schopnost estetického cítění
- c) *tělesná výchova* – je předpokladem pro zdravý tělesný a duševní vývoj po stránce zdravotní, hygienické a sexuální, zahrnuje získávání znalostí ze základů tělesné kultury, zdravotní, výchovu ke zdravé životosprávě
- d) *pracovní výchova* – je zaměřena na rozvíjení a utváření pohybových reakcí a vědomostí – vytváří se vztah k práci
- e) *rozumová výchova* – vytváří se smyslové zkušenosti, představy, z jednoduchých pojmů se tvoří nové, tím se rozvíjí především psychika každého člověka

Výchova závisí nejen na rodině, ale i na působení prostředí, v němž se dítě pohybuje.

Z tohoto hlediska můžeme formy výchovy rozdělit na:

- a) *výchovu školní* – základem této výchovy je škola, kde se uplatňují nejrozmanitější podněty, s nimiž se dítě od nejútlejšího věku setkává – mateřská škola, základní škola, střední škola, vysoká škola apod.
- b) *výchovu rodinnou* – ve spolupráci se školou vytváří předpoklady pro správný rozvoj dítěte

- c) *výchovu mimoškolní* – podílí se na ní řada organizací – různá společenská a kulturní zařízení (kina, divadla, zoo, galerie, sdělovací prostředky apod.)
- d) *sebevýchovu* - důležité je se této výchově naučit – duševní hygiena, civilizační nemoci apod.. Aby měl člověk úctu sám k sobě, musí nejprve poznat své možnosti a omezení.

Každá výchova má na dítě svůj vliv a ten největší je určitě vliv rodiny. Jestliže má dítě v rodině jistotu, důvěřuje rodičům a cítí, že ho rodiče mají rádi, s nástrahami života se vyrovnává mnohem lépe na rozdíl od dětí, které jsou rodiči zavrhovány a rodina jim není schopná (ať už z jakýchkoli důvodů) zajistit alespoň základní potřeby, které dítě pro svůj vývoj potřebuje.

5.2 Výchovné styly

Výchova je úzce spojena s existencí člověka a lidské společnosti, s nutností předávat nové generaci získané zkušenosti. Většina autorů vymezuje výchovu jako proces formování osobnosti, a to nejen záměrně, ale i bezděčně. Záměrná výchova je záměrné působení toho, kdo vychovává na toho, koho chce vychovávat s tím, že má určitý cíl, ke kterému chce dospět. Při bezděčné výchově působí jeden člověk na druhého aniž si to uvědomuje (rodiče na děti, učitel na žáky apod.).

Podle pedagogického slovníku je výchova uskutečňována v rodině, obvykle výchova dětí a mladistvých uskutečňovaná jejich rodiči či prarodiči. V dějinách se rodinnou výchovou zabýval Jan Ámos Komenský, který poukazoval na specifické potřeby dítěte, jeho hodnotu a důležitost rodinné výchovy.

Pro svůj vývoj potřebuje dítě pocit lásky, bezpečí a jistoty domova. Rodinné prostředí, vzájemné vztahy a city jsou pro dítě nenahraditelné. Proto jsou rodiče pro dítě tím nejdůležitějším vychovatelem. Předpokladem pro úspěšnou výchovu dětí je vhodný společenský životní styl jejich rodičů, a to, jaké činnosti a zážitky dětem zprostředkují.

Důležité aspekty v rodinné výchově:

- struktura rodiny
- sociální postavení rodičů
- morální a charakterové vlastnosti rodičů
- zdravotní stav rodičů

- vazby mezi rodiči
- vztahy rodičů k dítěti

Způsoby výchovy závisí nejen na působení rodiny a jejich jednotlivých členů, ale i na schopnostech toho, kdo vychovává, vzájemných vztazích, podmínkách, ve kterých je dítě vychováváno a na sociokulturních podmínkách.

Způsoby rodinné výchovy bývají vymezovány různě. V jednotlivých způsobech výchovy je zahrnuto jak záměrné působení, tak působení bezděčné. Nevhodné výchovné styly mají za následek negativní projev chování.

Helus třídí dysfunkční rodiny podle stylu výchovy:

- 1) *Nezralá rodina* – rodina nezralých a nezkušených mladých rodičů, kteří především řeší problémy související s hledáním sebe samých
- 2) *Přetížená rodina* – pro tuto rodinu je typické nadprůměrné vzdělání rodičů, pracovní přetíženost, citové strádání, bytové a ekonomické problémy
- 3) *Ambiciózní rodina* – v těchto rodinách děti strádají po citové stránce – dominuje kariéra rodičů v zaměstnání, vysoký materiální standard, nadprůměrné příjmy (většinou si rodiče nepřipouštějí, že jejich děti citově strádají)
- 4) *Perfekcionistická rodina* – vyžaduje po dítěti vysoké výkony, bez ohledu na jeho možnosti, zájmy a harmonický rozvoj
- 5) *Autoritářská rodina* – za takovou bývá označována taková, kde je typické přikazování, zakazování a dirigování dítěte, dítě se nemůže samo rozhodovat, vyjadřovat, děti jsou často trestány
- 6) *Rodina rozmazlující (protekcionistická)* – v této rodině se snaží za každou cenu vyhovět dítěti, vždy postupovat tak, jak dítě samo chce, nestavět mu do cesty překážky
- 7) *Rodina liberální a improvizující* - rodina postrádá určitý řád, dítě má přemíru volnosti ve svém jednání
- 8) *Odkládající rodina* – snaha děti neustále někomu svěřovat – nejčastěji prarodičům, jiným příbuzným a známým, je zde nebezpečí narušení citového zrání dítěte
- 9) *Disociovaná rodina* – zde jsou narušeny vnější vztahy – konflikty s okolím, izolovanost) nebo vztahy mezi členy rodiny

(Helus, Z., 2001)

Matějček třídí styly výchovy následovně:

- 1) *Autoritativní rodinná výchova* – přísná, trestající výchova, rodiče prosazují moc a ovládání dítěte bez vřelosti, oboustranné komunikace a používáním trestů, stanovují vysoké nároky, chybí zde citová angažovanost, vyžaduje se bezmezné podřizování od dítěte. Takto vychovávané děti mohou být pasivní, což brání jejich samostatnému rozvoji, nebo mohou být děti agresivní, což je obrana – vyskytuje se lhaní, aby se vyhnuly trestu apod., děti mají sklon k sociální izolaci.
- 2) *Nedostatečná (zanedbávající) rodinná výchova* – spíše charakteristika sociálního prostředí, rodiče mají málo času – podnikatelé, alkoholici, nevěnují se dětem, ty pak mají pocit nezávislosti na rodičích, nemají žádný vzor, dochází k častým konfliktům s jinými dětmi. Podobná je i výchova laxní (lhostejná).
- 3) *Pedocentrická výchova* – dítě je středem zájmu, samo si určuje co chce dělat, rodiče zauímají roli služebníků. Děti vychovávané tímto stylem mají problém začlenit se do kolektivu – jsou neoblíbené.
- 4) *Hypersenzitivní výchova* – opičí láska. Děti jsou rozmazlované a hýčkané. Takovéto děti nemají vůli, protože nemusí překonávat žádné překážky. Mají problémy se začleňováním do kolektivu.
- 5) *Repulzivní (zavrhující) výchova* – je v rodinách s postiženým dítětem. Rodiče dítě odstrkují, odmítají, mají pocity zatrpklosti vůči dítěti.
- 6) *Výchova deklasující (degradující)* – styl této výchovy snižuje sebevědomí dítěte, podceňuje jeho osobnost, zesměšňuje ho, vyvolává nechuť dítěte něco dělat – má pocit, že to stejně nezvládne. Dítě se brání agresivitou nebo pasivitou, bývá zakomplexované, hledá si cestičky k podvodům, aby dokázalo, že to zvládne.
- 7) *Preferující výchova* – u vícečlenných rodin. Preference např. pohlavím, jak vypadá, nadání, pořadí narození, dostává se mu více zájmu a podpory než jinému dítěti apod., má to negativní vliv na ostatní členy rodiny.
- 8) *Merkantilní výchova* - bezdůvodné odměňování dítěte, např. kapesné bez důvodu, odměna za běžné úkoly a aktivitu, která je sama o sobě dítěti prospěšná, dítě pak nezná hodnoty, vzniká sobectví a lakota.
- 9) *Brutální výchova* – na prvním místě jsou tělesné tresty a duševní týrání. Takováto výchova vede k duševnímu i fyzickému poškození dítěte.
- 10) *Perfekcionistická výchova* – v ambiciózních rodinách, jeden nebo oba rodiče mají pocit, že musí být perfektní, jejich dítě geniální, rodiče své ambice přenášejí na děti, které tím přetěžují, může dojít k psychickému poškození dítěte.

- 11) *Rozmazlující rodinná výchova* – neadekvátní citová závislost rodičů z obavy, aby se jim dítě neodcizilo a nezkazilo, brání mu v osamostatňování, ve snaze tento vztah udržet se podřizují přáním a náladám dítěte
- 12) *Výchova úzkostná* – neadekvátní strach, aby si dítě neublížilo, přílišné ochraňování, bránění dítěti v činnostech a někdy v kontaktu s dětmi. Tuto situaci se dítě snaží překonat agresivním chováním, zvýšenou aktivitou mimo dohled rodičů, aktivním protestem.
- 13) *Liberální (volná) výchova* – nemá řád, nemá zodpovědnost, dítě si dělá co chce. Takto vychovávané děti mívají výchovné problémy, mají problémy samy se sebou, vyhledávají podobně vychovávané děti a sdružují se do part, protože potřebují vzor a nějaký názor např. „Nebudeme chodit do školy“
- 14) *Demokratická výchova (ideální)* – dítě má vědomí sounáležitosti s rodinou a podíl rozhodování, působí zde dobré vzory, rodiče mají porozumění pro individuální potřeby dítěte, dítě je mírně trestáno zdůvodněnými tresty. Tento styl výchovy vyžaduje od dítěte, aby se chovalo rozumně a společensky, na úrovni odpovídající věku a schopnostem, dítě se chová nezávisle, bývá kamarádké, spokojené a úspěšné.

(Matějček, Z., 1992)

Při výchově dítěte by rodiče měli:

- podporovat sebevědomí dítěte
- mít zájem o dítě, jeho koníčky, kamarády, výsledky ve škole apod.
- podporovat samostatnost dítěte
- nepodceňovat dítě a nezesměšňovat ho
- vytvářet pocit bezpečí pro dítě
- dbát na potřeby dítěte
- dávat dítěti správný vzor dospělého
- udělat si dostatek času na dítě
- pomáhat dítěti řešit problémy

5.3 Výchovné problémy v neúplných rodinách

Rodina je obvykle uváděna jako přirozené prostředí, které má na výchovu dítěte největší vliv. Její výchovná role se pokládá za nezastupitelnou. Rodina zůstává primární sociální skupinou v procesu socializace dítěte. Lze jí označit jako přirozené prostředí, do

něhož se dítě narodí, aniž si může vybrat jiné. Z tohoto prostředí pak přejímá to, co mu rodiče připraví.

Stále více se setkáváme s výchovnými problémy dětí, s agresivitou a s disociálním chováním stále mladších dětí. Příčin je mnoho, ať už jsou to předpoklady vrozené, dědičné zatížení či postižení jedince, či rodinné prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a jakým způsobem je vychováván.

Výchovný problém je široký pojem. Každá společnost má nějaká, ať už psaná nebo nepsaná pravidla, která by měl každý člověk respektovat a dodržovat a rodiče v jejich duchu vychovávat své potomky. Jestliže se tyto pravidla a normy nedodržují, lze to charakterizovat jako poruchu chování, neboli odchylku, kdy jedinec není schopen respektovat tyto normy chování na úrovni odpovídající jeho věku a rozumových schopností.

Každé chování má svůj důvod, motiv a zpravidla slouží k uspokojení některé potřeby. Jestliže není uspokojována některá z potřeb dítěte, projeví se to v jeho chování, např. tím, že lže, chodí za školu apod.

Mezi výchovné problémy nezletilých lze zařadit: lhaní, záškoláctví, útek z domova a potulky, drobné krádeže, zneužívání návykových látek, šikanu, vandalismus apod. To vše můžeme označit za problémové chování dětí.

Lhaní – lež je záměrné klamání, překroucení nebo zapření skutečnosti, za účelem vyhnutí se trestu nebo získání nějaké výhody. Lhaní lze chápat jako jednu z možností úniku z nepříjemné situace dítěte, kterou v dané chvíli nedokáže jinak řešit. Je projevem zdravého sociálního vývoje. Dítě by mělo umět lhát, i když by to nemělo dělat.

Proč děti nejčastěji lžou?

- děti nedokáží rozeznat fantazii od reality
- většinou přehání a všechno zveličují
- vybírají si jen některé informace, které jsou pro ně důležité nebo se jim více hodí, aby se vyhnuly trestu či něčemu nepříjemnému
- aby děti dostaly to, co chtějí
- aby získaly větší pozornost a péči

Krádeže - ke krádežím se schylují většinou děti ze sociálního prostředí, kdy kradou mimo domov. Krádeže mohou být pocitem beztrestnosti, nebo znakem určité potřeby – něco chci, doma to nemám, tak to ukradnu. Důležitý je také způsob krádeže, zda je plánovaná, neplánovaná, příležitostná (většinou u malých dětí). Časté jsou drobné domácí krádeže, kdy dítě ukradne rodičům drobné peníze a něco si za to koupí. Takovéto děti nemají právní vědomí a trest vidí jako nespravedlnost. Krádež plánovaná a předem promyšlená je závažnější, typická pro děti staršího věku v partě či samostatně. Často je spojena dalšími poruchami chování, jako je toulání, fetování, prostituce... Krádež může být i organizovaná, která je nejhorší a často přeroste v delikventní činnost. Souvisí s cíli skupiny, ve které dítě je.

Záškoláctví (chození za školu) – děti úmyslně zanedbávají školní vyučování, o své vlastní vůli, většinou bez vědomí rodičů, nechodí do školy a neplní školní docházku. Vyskytuje se nejen na základních školách, ale i školách středních. S postupujícím věkem, zvláště v období puberty se počet zameškaných hodin značně zvyšuje. Záškoláctví je spojeno s dalšími projevy rizikového chování, které mají špatný vliv na vývoj jedince.

Rozeznáváme dvě formy záškoláctví:

- a) *impulsivní* – dítě předem neplánuje, že do školy nepůjde
- b) *účelové a plánované* – dítě má předem naplánovaný odchod ze školy pod různými záminkami

Toto chování má několik příčin:

1. dítě má negativní vztah ke škole

- jsou na něj kladeny vysoké požadavky
- dítě není rozumově nadané
- dítě má naopak mimořádné vědomosti a schopnosti, takže se ve škole nudí
- dítě má strach z nějakého předmětu a z jeho zkoušení, což způsobuje jeho neurotizaci
- dítě má strach z nespravedlivého hodnocení nebo z učitele
- strach z trestů za nesplnění daných úkolů
- strach ze spolužáků v případě výskytu šikany

2. vliv rodinného prostředí

- příčinou jsou dysfunkční vztahy v rodině, ať už úplné nebo neúplné
- nezáměr a lhostejnost rodičů vůči dítěti
- přehnaná rodičovská péče
- příliš vysoké nároky na dítě
- nejednotnost rodičovské výchovy
- přemrštěná přísnost

3. způsob trávení volného času

- nevhodný způsob trávení volného času způsobený negativním vlivem vrstevníků v partě
- zneužívání drog a shánění peněz na jejich obstarání
- chudoba dítěte nebo rodiny – obstarávají si peníze nelegálním způsobem např. drobnými krádežemi, prostitucí apod.

(Matoušek, O., Kroftová, A., 1998)

Útěky z domova a toulky - jsou závažnou variantou únikového jednání, především z rodinného prostředí – pokud rodina nefunguje jako zdroj bezpečí a jistoty. Útěky mohou být chronické či aktuální. Příčinou utíkání mohou být jak nedostatky v osobnostním vývoji, tak v prostředí. Dítě není schopné zvládat situaci vhodnějším způsobem. Existují však i útěky bez příčiny, ničím nemotivované.

- a) *Reaktivní, impulzivní útěky* – projevují se zkratkovitou reakcí na nezvladatelnou situaci doma nebo ve škole.
- b) *Plánované a připravované útěky* – mívají přesný cíl (kam uteče, kdy, ke komu, co řekne) a nechť k návratu (např. útěk od matky k rozvedenému otci či naopak). Obvykle jimi dítě řeší dlouhodobě neřešené problémy.
- c) *Opakované útěky* – reakce na opakující se a neřešený konflikt. Bývají projevem závažnějších odchylek jak chování v rodině, tak osobnosti dítěte (např. rozvrácení rodiny, nedostatečný vztah mezi rodiči a dětmi).
- d) *Chorobné útěky* – dítě utíká bez důvodu, jsou výrazem nějakého onemocnění (epilepsie, postižení mozku).
- e) *Toulání* – navazuje na útěky a záškoláctví, je charakteristické dlouhodobým opuštěním domova. Toulají se většinou děti s trvalejšími odchylkami ve vývoji, děti citově chladné, toulají se samy nebo v partě.

Vandalismus – se dá charakterizovat jako nezdůvodnitelné ničení různých věcných hodnot, obvykle jen pro radost z ničení a s tím spojenou zábavou a pocitem překonání životního stereotypu. Obvykle patří k životnímu stylu adolescentů, různých part, většinou mužského pohlaví, ne však dospělých osob. Vandalové jsou většinou děti z rodin zanedbávaných či rodin, které nemají vztah k tradicím, hodnotám a přírodě.

Agresivní chování – jsou porušovány sociální normy, často spojovány s omezováním základních práv ostatních, bezcitná výchova, týrání, stálé ponižování, sexuální zneužívání kruté zacházení, zanedbaná výchova, nedostatek citového zázemí. To vše vede k trvalému úzkostnému napětí a stupňující se agresivitě. Mezi příčiny agresivního chování můžeme zařadit vlivy prostředí, dědičné dispozice, poškození mozku.

Šikana u dětí – zahrnuje slovní ponižování, nadávání, kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování svobody, pohrdání, poškozování oděvu a osobních věcí, tělesné napadání. Cílem je dítě ohrožit, zastrašit, ponížít nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí.

Problém drog – tělesná a duševní závislost na určité látce, která ovlivňuje fyzické a duševní projevy dítěte. Osobnost závislého jedince se vyznačuje postupnou ztrátou původně dosažené socializace. Návykové užívání vede k duševním změnám a tělesnému chátrání. Jednou z příčin užívání drog může být snaha zbavit se pocitů méněcennosti, úzkosti, strachu, nepochopení okolí apod. Svou roli sehrává i nuda, nedostatek atraktivní činnosti a zvědavost.

Příčinou problémového chování dětí může být způsobeno i týráním dětí. Má několik podob, které se vyskytují jednotlivě nebo v kombinaci. Většinou se projevuje přehnaným trestáním dítěte, hrubým zacházením, cloumáním, strkáním, trháním vlasů, kroucením a svazováním končetin, kousáním, kopáním, pálením cigaretou, nadměrným bitím, zanedbáváním dítěte, sexuálním zneužíváním, zesměšňováním a podceňováním dítěte, citovým vydíráním, omezováním dítěte. Rodiče to považují za obvyklý způsob chování. (Záškodná, H., 1998)

5.4 Výchova matkou

Péče o dítě byla od pradávna záležitostí žen z pochopitelných důvodů. Matka má k dítěti přirozenější cestu než otec. Již během těhotenství vzniká mezi matkou a dítětem emoční vztah. Po narození dítěte vzniká těsná vazba matky s dítětem a má řadu forem, např. laskání, tělesný kontakt, úsměvy, hlasové signály. Předpokladem je citlivost k potřebám dítěte. Děti jsou bytosti výrazně sociální již od raných fází vývoje. Projevuje se u nich silná primární motivace být co nejbližší matce. Matka nejvíce zasahuje do života dítěte, a to jak pozitivně, tak negativně. Pro dítě se stává citovou oporou, mnohdy po celý život.

Výchova matkou se od výchovy otcem určitým způsobem liší. Děti, které vyrůstají jen s matkou se často stávají citově nezralými, což jim v dospělosti způsobuje problémy v osobních vztazích a rodinném soužitím. V některých případech výchova jen matkou vede k rychlejšímu vyspívání dítěte, a tím i k úspěšnějšímu společenskému zařazení než za jiných okolností.

Důležité je i to, za jakých okolností zůstala matka s dítětem či dětmi sama. V jiné situaci je dítě, které otce nikdy nepoznalo, v jiné za jakých okolností bylo od otce odloučeno. Velmi záleží na tom, zda ke ztrátě otce došlo úmrtím, rozvodem či jinou událostí a jak se matka s touto ztrátou vyrovnala.

Dalším činitelem, který ovlivňuje výchovu je i pohlaví dítěte. Jiné nároky osamělá matka klade na děvče a jiné na chlapce, jsou mezi nimi i jiné vztahy. Dívky se zpravidla situaci bez otce snáze přizpůsobují a nemají větší výchovné problémy. Chlapci se se ztrátou otce vyrovnávají hůře, jsou citlivější a zranitelnější než dívky, protože se u nich projevuje nedostatek autority, kterou otec zastupoval.

(Matějček, Z., 1989)

„Některým matkám chybí ve vztahu k dítěti bezprostřednost. Nedovedou se s ním sblížit, chybí jim vřelost, něžnost a spontánnost při styku s ním. U jiných kolísá citový vztah k dítěti mezi dvěma krajnostmi – přílišnou láskou a úplnou lhostejností až negativním postojem. Mnoho matek nahrazuje nedostatek vřelosti a spontánnosti rozumem a knižními poučkami: lpí na dodržování hygienických a výchovných předpisů, pravidelného režimu, na vytváření návyků apod. Takové děti sice překvapí svými znalostmi a mudrlantstvím, žijí však v atmosféře „citové Antarktidy“. Jsou samotářské a těžko se přizpůsobují kolektivu.“

(Bartko, D., 1980)

Nevhodné mateřské styly (k následujícímu členění mateřských stylů jsem použila literaturu určenou pro rodiče):

1. *Matka fantom* – takovéto matky si od svých dětí udržují odstup, děti netýrají, nemají k nim emocionální vztah. Děti vychovávané těmito matkami nemají možnost učit se od nich zdravému přístupu k ostatním lidem a udržovat s nimi blízké vztahy. Nevytváří se zde ani citové pouto k matce, které by posilovalo schopnost dítěte stát se vztahově zralým člověkem.
2. *Matka z porcelánu* – je to bytost velmi křehká, která se těžko vypořádává s nepříjemnými a stresujícími situacemi. Nedokáže si poradit ve světě dospělých ani s výchovou dětí. Mívá tendence vše zveličovat, přílišně děti ochraňovat, neustále děti pozoruje a bdí nad nimi. Děti takto vychovávané mají problémy ve vztazích, ve zvládnutí stresových situací nejen v zaměstnání, ale i v osobním životě.
3. *Matka manipulátor* – věnuje dětem přehnanou péči, usměrňuje volby svých dětí, protože ona nejlépe ví, co je pro ně dobré a co ne, vnucuje jim svá přání a ideály. Děti vychovávané manipulativní matkou mají problémy ve vztazích, mívají pocity závislosti a zároveň strach z blízkosti a závazků, mají sklony k nepořádku, problémy s uspokojováním svých vlastních potřeb.
4. *Matka sběratelka trofejí* – takovéto matky nikdy nešetří chválou, svým dětem jsou kdykoli k dispozici, povzbuzují své potomky v jakékoli činnosti, velmi silně prožívají úspěchy i nezdary svých potomků. Následky této výchovy se projevují ve vztazích, děti mají sklony k perfekcionalismu, trpí depresi, úzkostmi.
5. *Matka stálý šéf* – mívá vyhraněné zásady, názory a pevné hodnoty, učí děti uznávat autoritu a její pravidla. Děti takto vychovávané mají pocity méněcennosti, podřízenosti, trpí úzkostmi, depresi.

(Cloud, H., Townsend, J., 2003)

5.5 Výchova otcem

„Dříve se soudilo, otec má na vývoj dítěte vliv jenom nepřímý, a to především tím, že hospodářsky zabezpečoval rodinu v době, kdy žena ještě nemohla být zaměstnána. Dnes zdůrazňujeme ještě jeho další povinnosti. Otec by měl stejně jako matka hned od počátku věnovat dítěti plnou pozornost, mluvit na něho, hrát si s ním, koupat je, ošetřovat a radovat se z toho, jak dítě prospívá. Také jeho povzbuzování má na dítě dobrý vliv, třebaže ne takový, jako je vliv matčin. Proto nelze jeho úlohu ani v této době nijak podceňovat.“

(Prchal, J., 1988)

V současnosti je pohled na výchovu dětí osamělým otcem jiný. Tím, že bylo umožněno otcům účastnit se narození vlastního dítěte, dostává se s dítětem od samého začátku do intimního styku. I role otců se v dnešní době změnila, přebírají v rodině celou řadu prací, které dříve byly pracemi vysloveně ženskými. Osamělých otců, kteří sami pečují o děti mnoho není. Soud při rozvodu jen výjimečně svěří dítě do péče otce.

Oproti matce má otec určitou nevýhodu. Nemůže se s dítětem tak intimně sžít jako matka během těhotenství, při porodu a při kojení. „Výzkumy ukázaly, že muži reagují na úsměvy dítěte a dětský pláč stejně jako ženy. Hovoří na dítě vyšším hlasem, stavějí se stejně do nevhodnější vzdálenosti, aby je dítě mohlo vnímat, lezou s dítětem po podlaze, dělají po něm grimasy a nastavují mu tzv. biologické zrcadlo. Základní repertoár uklidňovacích a zabavovacích postojů vůči dítěti je v podstatě stejný u žen i u mužů.“

(Matějček, Z., 1989)

Pro správný sociální a citový vývoj dítě potřebuje ve své blízkosti jak vzory mužské, tak ženské. Matějček je názoru, že děti, které žijí jen s otcem, jsou finančně lépe zajištěné, mají výhodnější podmínky pro trávení volného času a dovolené. Častěji než osamělé matky žijí ve společné domácnosti s rodiči, většinou matkou otce, která je mu nápomocná při výchově a péči dětí. V dnešní době je mužská role stále více charakterizována pracovní angažovaností, stykem s vnějším světem, technickými dovednostmi a vědomostmi, zájmem o sport, o politické dění, objevování, koníčky. A tomu se lze spíše naučit než to, co charakterizuje ženský svět. Je to citovější přístup k životním zkušenostem, jemnost, něžnost.

(Matějček, Z., 1989)

Každý muž si vytváří svůj osobní otcovský styl, který je ovlivňován představami o otcovství, nadšením pro novou roli, vzorem vlastního otce jako modelu pro roli, typem

jeho osobnosti, charakterem, temperamentem a jinými činiteli. Muž své děti vychovává stejným stylem, jakým byl vychováván on sám. Otcovský styl ovlivňuje převážně chlapce, pomáhá jim začlenit se do mužského světa.

Otcovské styly výchovy lze charakterizovat do několika základních typů:

1. *Citlivý a milující otec* – je to člověk zdravý po citové stránce, dává přednost potřebám dětí před potřebami vlastními, má schopnost vnímat city dětí jako své vlastní. Díky vzájemnému porozumění dokáže s dětmi prožívat radost, smutek i bolest.
2. *Otec kamarád* – miluje své děti jako sourozence, nedokáže dětem zajistit potřebnou autoritu, ty pak postrádají správný otcovský vzor, pozitivní stránkou tohoto stylu je, že bývají pro děti dobrými partnery při různých hrách.
3. *Otec machr* – žije s přehnanou představou o významu mužnosti, jeho osobní mužnost je spjatá s výkony jeho syna, jehož prostřednictvím tak uspokojuje své egocentrické potřeby. V mnoha případech tito otcové své děti bijí či určitým způsobem týrají. Děti těchto otců trpí psychickými problémy, které se odrážejí na jejich vývoji.
4. *Otec psychopat* – neprojevuje jakékoli emoce ve vztazích, manipuluje s dětmi a využívá je k dosažení svých cílů, má omezené sociální vědomí, neumí jednat s lidmi, je nespolehlivý, vznětlivý a lehkomyšlný, u dětí vyžaduje naprostou poslušnost. Děti těchto otců často hledají vzor otce v mužích ve svém okolí.
5. *Egocentrický otec* - je zaměřen na svou vlastní osobu, i když má dítě rád a chová k němu kladné city, považuje ho za překážku v cestě za úspěchem, což se může negativně projevit při výchově na rozvoji osobnosti dítěte, zvláště jeho sebevědomí. V krajním případě může dojít i k tomu, že pro vlastní úspěch je schopen své dítě odložit.

(Yablonsky, L., 1995)

Sociálně právní ochrana dětí

Sociálně právní ochrana dětí je začleněna do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí a je upravena zákonem č.359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Lze ji chápat jako ochranu práv dětí na život, rodičovskou péči, právo na vlastní identitu, svobodu, svědomí, myšlení, náboženství, vzdělání a zaměstnání. Zároveň by měla

zajišťovat dětem ochranu před jakýmkoliv duševním či tělesným násilím, zneužíváním, zanedbáváním nebo vykořisťováním.

Zvýšenou ochranu by měl stát poskytovat dětem, kterým zemřeli rodiče, nebo dětem, jejichž rodiče si neplní povinnosti, které vyplývají z jejich rodičovské zodpovědnosti nebo dětem, které byly svěřeny do výchovy jiné osobě než rodiči. Tato ochrana je zaměřena i na děti, u nichž se vyskytují výchovné problémy, které spočívají v zanedbávání povinné školní docházky, požívají návykové látky nebo alkohol, žijí se prostitutí, spáchají trestný čin, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití.

(zákon č. 359/1999 Sb.)

Orgán sociálně právní ochrany dětí má pak za povinnost ohrožené děti vyhledávat, poskytovat rodinám poradenství, působit na rodiče, aby si plnili povinnosti, které plynou z rodičovské odpovědnosti, projednávat s rodiči odstraňování nedostatků ve výchově dítěte, projednávat s dítětem jeho nedostatky v chování a v neposlední řadě kontrolovat, zda je dítěti zamezován vstup do ohrožujícího prostředí. Ochrana se poskytuje dětem do věku osmnácti let.

Shrnutí teoretické části

Z poznatků získaných v první kapitole lze konstatovat, že rodina je bezesporu tím nejdůležitějším, co člověk v životě má. Vytváří pro něj zázemí, dává mu pocit jistoty, je pro něj vzorem. To, co se dítě naučí od rodičů, používá ve svém vlastním životě a předává svým dětem. Pokud ovšem dostatečně neplní své funkce, může docházet k zátěži členů rodiny. Mezi základní funkce rodiny patří funkce biologicko – reprodukční, socializačně-výchovná, ekonomicko – zabezpečovací a emociální a ochranná.

Podle funkčnosti lze rodiny řadit podle různých typologií. Matouškova typologie dělí rodiny na funkční, problémové, dysfunkční a afunkční.

Dále jsou zde zmíněny role jednotlivých členů rodiny – role matky, role otce, role sourozence a role prarodičů.

V neposlední řadě je zde vymezen pojem neúplná rodina, typy těchto rodin a rozdílnost mezi neúplnou rodinou s matkou či otcem, pojem výchova, její cíle a styly, výchovné problémy dětí v neúplných rodinách.

6 Praktická část

6.1 Cíl výzkumu

Cílem šetření je zjistit nejčastější příčiny rozpadu rodin, které jsou v evidenci OSPOD Sušice a také identifikace nejčastějších výchovných problémů, které se v těchto rodinách vyskytují.

Šetření bude uskutečněno analýzou úředních dokumentů Oddělení sociálně-právní ochrany dětí Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v Sušici.

Výzkumné otázky

1. Jaké jsou nejčastější příčiny rozpadu rodin v evidenci?
2. Jaké nejčastější výchovné problémy, které se vyskytují v neúplných rodinách převažují?

6.2 Práce s dokumenty

Metodika šetření

Průzkum neúplných rodin s dětmi bude uskutečněn za použití techniky analýzy úředních dokumentů a archivních spisů jednotlivých rodin Městského úřadu Sušice, odboru sociálních věcí a zdravotnictví, oddělení sociálněprávní ochrany dětí a mládeže.

Za dokument se považuje každý hmotný záznam lidské činnosti, který nevznikl za účelem výzkumu. Mohou to být knihy, novinové články, deníky. Nejčastěji se setkáváme s analýzou písemných dokumentů. Disman ve své příručce definuje obsahovou analýzu takto: „*Obsahová analýza je kvantitativní, objektivní analýza sdělení jakéhokoliv druhu. Obsahová analýza se může zabývat právě tak obsahem sdělení, jako jeho formou, autorem i adresátem takového sdělení. Svou organizací se podobá výzkumu, stejně tak vychází z pracovních hypotéz, vzorek je vybírán ze souboru sdělení...*“ Výzkumník se tedy zabývá tím, co je již k dispozici, ale musí to vyhledat.

(Disman, M., 2008)

Výhody obsahové analýzy: - obsahová analýza vychází z materiálů, které nejsou určeny pro výzkum, nejsou tedy zatíženy představou výzkumníka

- jde o produktivní a méně náročnou metodu na finance

Nevýhody obsahové analýzy: - ne vždy můžeme zajistit autentičnost a spolehlivost dokumentů

- při rozsáhlém materiálu je problém převést data do formy pro počítačové zpracování

(Hendl, J., 2005)

K šetření byly použity úřední dokumenty a archivní data v rejstříku OSPOD Sušice.

Výzkumný soubor

Šetření bylo provedeno na pracovišti Oddělení sociálně právní ochrany dětí v Sušici. Výzkumný soubor tvořily rodiny s nezaopatřenými dětmi, které jsou v evidenci OSPOD Sušice, u jejichž dětí se vyskytly výchovné problémy. Výchovné problémy se vyskytují i v rodinách úplných a také v rodinách, kde se rodiče snaží plnit svou rodičovskou zodpovědnost a je problém v samotných dětech. Ty jsem ale vynechala, jelikož se ve své práci zabývám rodinami neúplnými. Vzorek je též omezen lokalitou. Analýza dokumentů byla provedena pouze u rodin, které trvalým bydlištěm spadají do regionu Sušice.

Město Sušice, často nazývané „Brána Šumavy“, je město v Plzeňském kraji, leží na řece Otavě v nadmořské výšce 465 m, jihovýchodně od okresního města Klatovy. Žije zde okolo 11 600 obyvatel. Je jednou z 15 obcí s rozšířenou působností v Plzeňském kraji a patří rovněž mezi obce s pověřeným obecním úřadem. Do jeho správního území spadá celkem 30 obcí.

Analýza kvalitativních dat

Analýza v tomto případě musí být založena na zkušenosti a porozumění daného tématu a smyslem pro časovou posloupnost a provázanost. Je důležité pochopit, co předcházelo následným výchovným problémům a do jaké míry tyto problémy ovlivnily děti do budoucna. Dimenze budoucí se musí opírat o komplexní znalost minulého i

současného. Rozhodně nelze přistupovat při analýze těchto dat v rámci nějaké předpojatosti, ale s osobní pokorou před problémem a se zaujetím pro odhalení příčin.

Vzhledem k objemu dat, která je nutno prověřit a zpracovat, se jeví jako nejvýhodnější pro tento výzkum kódování, které představuje operace, pomocí nichž jsou nasbírané údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Výsledkem takové analýzy by mělo být teoretické vyjádření zkoumané reality. Analyzovat obsah velkého množství dokumentů metodou kódování je technicky ztíženo i nemožností převést tyto dokumenty do počítačové podoby, proto tyto budou nejprve podrobeny důkladnému prozkoumání, porovnávání, budou zjišťovány shody a rozdíly. Následně bude text kódován podle klíčových slov tak, aby mohly být naplněny cíle výzkumu a tento výsledek byl v přijatelné míře, jak validní, tak úměrně reliabilní .

Rodina č.1

Rodina žije v Sušici, bydlí v bytě o velikosti 3+1, otec pracuje jako řidič, matka t.č. na mateřské dovolené, syn 10 let, nezletilý má svůj vlastní pokoj, otec nezletilého se o syna nezajímá.

Sňatek byl uzavřen po velmi krátké známosti trvající tři měsíce v době, kdy již byla žena těhotná. I když byla známost velice krátká, měli se velmi rádi. Ze začátku bydleli u rodičů manželky, asi po půl roce se přestěhovali do podnájmu. Od počátku manželství panovaly mezi manželi neshody v oblasti intimního soužití. Manželka se s manželem odmítala stýkat a odůvodňovala to tím, že po porodu není schopna vyhovět jeho požadavkům. Manžel zjistil, že má mimomanželské styky, které pravidelně udržuje. V několika případech se stalo, že se domů vrátila v časných ranních hodinách, pokaždé s jiným pánským doprovodem. Docházelo mezi nimi ke konfliktům, které vyvrcholily tím, že se manželka odstěhovala ze společné domácnosti ke svým rodičům. Po třech týdnech se vrátila s návrhem, aby obnovili manželské soužití a po vzájemné domluvě začali opět společně bydlet. Domluvili se, že žena nebude sama navštěvovat restaurační zařízení a že pokud půjde ven, půjdou spolu a že nebude manželovi nevěrná. Ovšem manželka v nevěře pokračovala a navíc zjistil, že nezletilý syn není jeho dítětem, i když chápe, že v zákonné lhůtě neuplatnil popření otcovství. Za této situace neměl zájem na zachování manželství, podal žádost o rozvod. Manželství bylo rozvedeno a nezletilý syn svěřen do výchovy a péče matky, otci bylo stanoveno výživné.

V současné době je otec bez pracovního poměru, na výživu syna nepřispívá. Matka je zaměstnána jako kuchařka, nyní na mateřské dovolené. Pobírá pouze rodičovský příspěvek a přídavek na dítě.

Matka si našla nového partnera, se kterým otěhotněla a porodila dalšího syna. Ovšem za nějaký čas docházelo mezi matkou a jejím druhem ke sporům, včetně fyzického napadání, jelikož přítel matky ve značné míře požíval alkoholické nápoje, matka začala výchovu syna zanedbávat. Tyto problémy měly značný dopad na psychiku nezletilého. Nerad se vracel domů, cítil se ostrčený, navíc přítel matky jej neustále psychicky týral a nadával mu, několikrát byl svědkem fyzického napadení matky ze strany druha. Začal se toulat, nechodil do školy. Matku neměl rád, jejího přítele nenáviděl. Rád jezdí k babičce a dědovi, kteří žijí na venkově. Protože situace v rodině začala být pro syna neúnosná, rozhodli si jej vzít na nějaký čas prarodiče k sobě. Po dobu pobytu u prarodičů začal vnuk opět navštěvovat školu, přestal se toulat a dokonce se zlepšil i v prospěchu. Na základě toho soud rozhodl, že zůstane v péči mateřských prarodičů, matka s tímto souhlasila. U prarodičů je velice spokojený, má zde hodně přátel. Matka o něj nejeví zájem. Chlapec je drobný, menšího vzrůstu, málo komunikativní, spíše uzavřený. Má nevyrovnané chování, pomalé chápání, problémy s koncentrací pozornosti. Má kladný vztah ke zvířatům, rád sleduje televizi. Školu nemá rád, učivo ročníku nezvládá, v kolektivu je neoblíbený, autoritu učitele přijímá jen těžko, je nutné k němu přistupovat s klidem a velkou trpělivostí.

Rodina č. 2

Rodina žije v Sušici, otec je dělník, matka uklízečka, syn 14 let, bydlí v bytě o velikosti 3+1 s matkou.

Manželství bylo uzavřeno po známosti trvající cca rok a půl a hlavním důvodem k uzavření sňatku byla skutečnost, že byla žena těhotná. Manželství bylo spokojené, postupem času se mezi manželi začaly objevovat problémy, které měly příčinu v tom, že bydleli u matky manželky, která podle manžela neúměrně zasahovala. Protože se mu to nelíbilo, navrhl, že se odstěhují k jeho rodičům, což také učinili. Tam bydleli dva roky a zpočátku byly jejich vztahy dobré, ovšem postupem času začala mít manželka pocit, že rodiče zasahují do manželství a docházelo k hádkám. Poté se přestěhovali zpět do bytu manželky matky, která jim byt přenechala a bydleli sami. Ani tato změna nezaznamenala obrát v jejich vztazích. Neustále se hádali a manželka oznámila, že má novou známost a požádala manžela, aby se odstěhoval s tím, že zkusí žít po svém. S ohledem na nezletilého

syna byl ochoten nevěru jí odpustit, ale ta neměla o manžela zájem a sama navrhla rozvod manželství.

Matka pracuje jako uklízečka, otec pracuje jako dělník. Po rozvodu je dítě svěřeno do výchovy a péče matce, otcí je stanoveno výživné. Kromě výživného matka pobírá dávky SSP, příjem ze zaměstnání.

Po rozvodu se otec se synem pravidelně stýká, nad rámec výživného kupuje synovi oblečení, a jiné potřebné věci a dárky, matka se znovu provdala, z manželství se narodil syn.

Otec má o syna zájem, syn k němu rád chodí, je na prostředí u otce zvyklý, zejména otcovský dědeček se mu velmi věnuje. V nové rodině začínají vyvstávat problémy jsou tam časté hádky, teď se domnívá, že je syn u matky nadměrně trestán kvůli malichernostem. Matka i její současný manžel údajně dělají rozdíly mezi dětmi, preferují svého syna a syna z prvního manželství odstrkují. Syn se nerad vrací domů, protože ho štvě, že na sebe neustále řvou, hádají se a pošťuchují. Chlapec je menší postavy, fyzicky vyspělý, má špatně osvojené sociální, morální a společenské návyky, způsobené neznalostí a nekázní. Rád sportuje a dívá se na televizi. Začaly se u něj projevovat psychické problémy, má agresivní a vulgární sklony k druhým osobám, má problémy ve škole jak s učením, tak s chováním.

Rodina č. 3

Rodina s dětmi ve věku 13, 10, 8 let žije ve dvou malých místnostech. Pro přetrvávající problémy ve vztahu se manželé rozvedli, děti byly svěřeny do výchovy matce, otcí bylo vyměřeno výživné. Matka si našla nového přítele. Syn navštěvuje ZŠ, 7. třídu, učí se dle běžných učebních osnov základní školy. Učení jej nebaví, v 1. pololetí měl 2. stupeň z chování za mlácení dětí, provokovaly ho, nepsal domácí úkoly, do školy se nepřipravoval, má slabý prospěch, baví ho fyzika, na žádné kroužky nechodí, omluvenky do školy mívá podepsané matkou, uvádí, že měl opakované problémy s krční mandlí, uvádí, že nekouří, drogy nezkoušel, alkohol ochutnal. S matkou vychází občas dobře, občas špatně. S druhem matky vychází lépe, ten po něm nic nevyžaduje. Sourozence nemá rád. Se spolužáky ve škole se nebaví, nevšímá si jich, občas se s nimi pere kvůli nadáváním. S otcem se stýká a líbí se mu u něj. Doma musí pomáhat dělat dříví, uklízet dvůr. Často se dívá na televizi do čtyř hodin do rána, když matka spí. Od otce dostává kapesné, není lakomý – jak uvádí matka. Rodina žije na vesnici v bytě ZD. Matka pobírá mateřskou, přídatky na děti, sociální příspěvek. Druh nepracuje, je veden na ÚP, pobírá podporu v

nezaměstnanosti . U syna přetrvávají problémy mající charakter specifické poruchy učení ve psaní, čte pomalejším tempem . Chování mladistvého je frajerské, pubertální, se snahou o předvádění se, drzejší. – trestná činnost krádež – otec páchá trestnou činnost, nemá dobrý vliv na syna. Výchovné problémy útěky z domova. Špatné sociální podmínky.

Rodina č.4

Manželství uzavřeno po čtyřleté známosti z důvodu těhotenství. Bydlí na vesnici, matka prodavačka, otec soukromý podnikatel. Střídavě bydleli u sester manželky. Manžel ji často nechával samotnou , navštěvoval restaurace a velice často se vracel domů v podnapilém stavu. Velice špatně to snášela, jelikož měla rizikové těhotenství a domnívala se, že až se dítě narodí, tak přestane. Podařilo se jim získat byt, takže bydleli sami. Vypadalo to, že je všechno v pořádku, ale manžel pít nepřestal, stále častěji se vracel opilý, vůči manželce se agresivně choval a několikrát ji fyzicky napadl. Navíc měl známost s jinou ženou. Z manželství se narodil syn, který byl svěřen do výchovy matce. Manželství bylo rozvedeno a dítě svěřeno do výchovy matce, otcí bylo stanoveno výživné. Synovy problémy začaly v pubertě, kdy se chytl určité party, má problémy s chováním ve škole, prospěch slabý, špatné chování ke spolužákům, kapesné nedostává, občas doma kradl malý obnos peněz. Výchovné problémy – syn žije s matkou, otec je se synem v pravidelném telefonickém kontaktu, syn za ním jezdí na návštěvy. Vzhledem k časté absenci přerušil studium a zaevidoval se na ÚP. Vzhledem k tomu, že neměl žádné vzdělání nechtěli ho nikde zaměstnat. Proto opět nastoupil do školy, do školy chodí pravidelně, kouří, občas pije pivo, drogy neužívá.

Rodina č. 5

Manželství uzavřeno po tříleté známosti, ze vzájemné náklonnosti. Z manželství se narodily 4 děti, dnes ve věku 16, 14, 12 a 8 let V průběhu manželství vznikaly problémy, které pramenily z nadměrného požívání alkoholu manžela. V opilosti byl agresivní, několikrát napadl ženu i děti. Vzájemné neshody vyvrcholily tím, že propil výplatu a nebyly prostředky na zabezpečení rodiny. Manželství bylo rozvedeno a děti svěřeny do výchovy matky. Matka zůstala s dětmi v bytě 3+1 , matka pobírá rodičovský příspěvek a přídatky na děti, jiný příjem nemá. Otec na děti neplatí. Finančně jí vypomáhá mateřská babička dětí. Po nějaké době si matka našla přítele, za kterého se provdala a má s ním dítě. Mají finanční problémy, byt velmi skromně zařízený. Z nedostatku peněz se dětem

nedostává vše potřebné, proto nejstarší syn začíná krást. Žádné finančně náročné koníčky nemají.

Rodina č. 6

Rodina se dvěma dětmi žije v rodinném domě v Sušici. Manželství uzavřeno po dvouleté známosti a lze říct, že v manželství byly problémy od samého počátku. Z manželství se narodily dvě dcery. Mladší dcera – 10 let - má cukrovku, s čím se asi manžel špatně srovnává a nedokáže řešit problémy s touto nemocí spojené. Dle jeho vyjádření zůstává ve vztahu právě z tohoto důvodu, jinak by už dávno odešel. Manžel se o nic nestará, s ničím nepomáhá, veškeré starosti o celou rodinu má manželka. Často dochází ke konfliktům a hádkám, kterým jsou přítomny i nezletilé dcery. Matka inženýrka, otec pracuje jako technik. Manželství bylo rozvedeno, děti svěřeny do péče matky. Z důvodu řešení majetkových poměrů zůstává otec ve společné domácnosti, i když žije v přízemí, matka s dcerami v patře. Starší dcera ve věku 14 let toto velmi špatně snáší a řeší to únikem do party, která má na ní negativní vliv. Záškoláctví a úniky z rodiny jsou jejími obrannými únikovými mechanismy.

Rodina č. 7

Otec vedoucí učňovského střediska, matka bez pracovního poměru. V rodině vyrůstají dva chlapci ve věku 16 a 17 let. Pro velké neshody ve vztahu se manželé rozvedli. Chlapci na vlastní žádost byli svěřeni do výchovy otce. Pak náhle otec zemřel a děti byly svěřeny matce. Zde začínají jejich výchovné problémy. Matka, která se těžce smiřuje s rozvodem a svěřením péče dětí do výchovy otce, řeší tuto situaci alkoholem. Vzhledem k tomu, že matka nepracuje, pobírá jen sociální dávky, je rodina finančně velmi špatně zajištěna. Toto chlapci začínají řešit krádežemi, zanedbávají školní docházku, zhoršuje se jejich prospěch ve škole, začínají mít problémy s chováním.

Rodina č. 8

Manželství uzavřené po tříměsíční známosti s tím, že se znali už jako kamarádi. V době uzavření manželství byla manželka těhotná, což urychlilo sňatek. Z manželství se narodil syn. Zpočátku bylo manželství uspořádané. Neshody začaly v době, kdy manžel přestal mít zájem o výchovu syna a neměli stejné názory, a to vyvolávalo mezi nimi

neshody. Manžel si našel novou známost, kterou nehodlá ukončit. Manželé si přestali rozumět. Manželství bylo rozvedeno, syn svěřen do výchovy matky, otci bylo stanoveno výživné. Otec syna téměř nenavštěvuje. Matka se se synem odstěhovala ke své matce, kde mají k dispozici samostatný pokoj. Matka nepracuje, je v evidenci úřadu práce, pobírá sociální dávky a výživné. Náklady s bydlením hradí její matka. Chlapec navštěvuje 8 třídu ZŠ, prospívá s průměrným prospěchem, koníčky nemá, baví ho televize a kamarádi. Postupem času se u něj začaly projevovat poruchy chování, v poslední době utíká z domova, chybí mu otec, kterého měl velmi rád. Zanedbává školní docházku, místo které navštěvuje herny a hraje automaty. Aby měl peníze na hru, začíná krást. Zprvu malé obnosy v domácnosti, které mu ovšem na časté hraní nestačí, proto se uchyluje ke krádežím v obchodech i jinde.

Rodina č.9

Manželství bylo uzavřeno asi po rok a půlleté známosti, kdy již byla manželka těhotná. Do roka po svatbě a narození dcery byly vzájemné vztahy bezproblémové. Manžel podnikal v hostinské činnosti, a tím začaly vznikat postupně se prohlubující rozpory. Manžel se přestal zdržovat doma a na domácnost téměř nepřispíval. Manželka udržovala domácnost z mateřského příspěvku a o peníze si neustále musela říkat manželovi. Ten se vymlouval, že je nemá a vždy jí dával na vedení domácnosti menší částku. Po zaplacení veškerých nezbytných výdajů jí na stravu pro ní a dceru zbývalo 30,- 50,- Kč na den. Po celou dobu podnikání chyběly v manželství peníze. Manželka se rozhodla, přijmout jakoukoli práci, přijala práci prodavačky. Manžel je vůči manželce arogantní a agresivní, neprojevuje žádný zájem o domácnost ani o dceru. Několikrát odešel z domácnosti, když se pak vrátil, byl hrubý, křičel na manželku i dceru, také jí fyzicky napadl. Manželství bylo rozvedeno, dcera svěřena do péče matky, otci bylo stanoveno výživné. Z důvodu pracovní vytíženosti a starosti zabezpečit peníze na chod domácnosti, nemá matka na dceru čas. Ta se cítí osamocena, a proto vyhledává různé party, kde jí je dobře. V těchto partách má přístup i k drogám, konkrétně k marihuaně. Přestává se zajímat o své koníčky, které mívala, z dobrého prospěchu ve škole se stává neprospěch, začínají se projevovat výchovné problémy ve škole, nekázeň, drzost vůči vyučujícím.

Manželství uzavřeno po roční známosti. V době uzavření sňatku byla již manželka těhotná. Rodina žila ve společné domácnosti s její matkou v jejím bytě, kde měli jednu místnost. Teprve tam začala žena poznávat, že se manžel pro rodinu vůbec nehodí, protože dává přednost kamarádům, návštěvě restaurace a o rodinu se prakticky nestaral. Po narození dítěte se situace nezměnila. Po nějaké době se přestěhovali do města, do bytu o velikosti 2+1. Po nastěhování se situace trochu zlepšila a manžel se začal chovat lépe i vůči dětem – narodilo se druhé dítě. Manžel je velice náladový a z tohoto důvodu u nich docházelo k častým hádkám, které se odehrávaly před dětmi. Postupem doby se vytratila citová náklonnost, vzniklo odcizení. Manželství bylo rozvedeno a děti svěřeny do výchovy matky. S dětmi bydlí sama v bytě 2+1. Příjem do rodiny jsou dávky SSP, výživné – nedostatek financí. Starší syn je alergik, mladší astmatik a alergik, Kromě běžných výdajů na domácnost a školu, jsou zvýšené výdaje za léky pro děti. Otec platí výživné, s dětmi se nestýká. Matka žije s partnerem, který je podnikatel. Starší syn hraje závodně fotbal, vzhledem k tomu jsou zvýšené náklady spojené s dopravou, oblečením a obuví.. Mladší syn chodí do Sokola, hradí se poplatky s tím spojené.

Výchovné problémy – parta, drogy, zneužívání nezletilé – syn je zamklý, není moc komunikativní, má špatný prospěch ve škole, neomluvené hodiny. Utíká z domova, toulá se, ve škole ho to nebaví, mezi jeho koníčky patří Sokol. Doma moc nepomáhá, se starším bratrem – 17 let, si moc nerozumí, nevycházejí spolu. Nevychází ani s matkou, stále se hádají. Kouří cigarety, drogy nebere ani je nezkusil. Matka uvedla, že syn má sebepoškozující sklony. Situace se vyhroutil, když se chytil party, začal chodit pozdě domů, lhal. Matka přiznává, že výchovu syna nezvládá, nemá přehled, kde tráví volný čas. Bylo mu domluveno slíbil, že bude chodit do školy, opraví si známky a nebude utíkat z domova. Situace se nelepšila, byl poslán do střediska výchovné péče na 2 měsíce. – opakované sebepoškozování a výhrůžky, opoziční vzdor. Doplněná rodina – problém konflikty se spolužáky, záškoláctví, porušování školního řádu.

6.3 Vyhodnocení výsledků výzkumu

Na základě podrobného rozboru dokumentů je zcela zřejmé, že důvody, které vedou nejčastěji k rozpadu původní rodiny jsou různorodé, avšak v mnoha ohledech se též v určitých bodech shodují. Ve zkoumaném vzorku 10 rodin, které byly vybrány tak, aby zde byly zastoupeny jak rodiny s menšími dětmi, tak rodiny s adolescenty, je patrné, že

v případech rodin s adolescenty jsou zejména výchovné problémy těchto dětí velmi podobné. Pokud se však budeme zabývat příčinami vzniku neúplných rodin, pak zde role věku dětí nehraje téměř žádnou roli, příčiny je nutné hledat jinde.

Nejprve bych se chtěla zabývat otázkou „Proč a z jakých důvodů, dochází nejčastěji k rozvodu rodičů a použiji k tomu analýzu 10 přepsaných příběhů rodin, poskytnutých OSPOD Sušice. Důkladným rozbořením tohoto vzorku dokumentů, bylo zjištěno, že nejčastější důvod rozvodu manželství není zcela jednoznačný. **Ve výzkumném vzorku se nejčastěji objevují jako hlavní příčina rozvodu manželství: neshody, hádky v rodině, rozdíl povah a názorů – 5 rodin, alkohol jednoho z rodičů – 5 rodin, špatné sociální podmínky – 5 rodin.** Toto zjištění jistě není překvapením, jelikož tento trend je celorepublikový. Je jasné, že po krátké době zamilovanosti, dochází k určitému vystřízlivění a nastává doba, kdy se rodina většinou začíná starat o své potomky a s tím souvisí i vzájemná komunikace, tolerance a přizpůsobivost a v neposlední řadě i nutnost budování ekonomického zázemí. Pokud v rodině převládá nesoulad, chybí komunikace, dochází k hádkám a jeden, či oba z rodičů přestanu svou rodičovskou roli zvládat, dochází k závažným problémům, které jsou v mnoha případech znásobeny nadměrným požíváním alkoholu. Také povahové vlastnosti partnerů dostávají nový význam, jsou patrný prohlubující se názorové rozdíly mezi partnery, které v době prvotní zamilovanosti vůbec neřešili. S tímto vývojem situace korespondují i další navazující problémy, a to je bezesporu **fyzické násilí – 4 rodiny, nevěra jednoho z partnerů – 4 rodiny i například neshody v intimní oblasti – 1 rodina.** Pokud do těchto uvedených problémů přibudou i problémy finanční, kdy jeden či oba partneři nepracují, dochází již zcela zákonitě k rozpadu nefunkčního manželství.

Zajímavým zjištěním byl i další závažný důvod rozpadu manželství, který partneři uvádějí, a tím je **nevěra**. Ve 4 případech z 10 byla nevěra jedním z hlavních důvodů krize manželství. Ve dvou případech se jednalo o nevěru muže a ve dvou případech o nevěru ženy. Otázkou zůstává, zda by u těchto rodin manželství zaniklo i v případě, kdyby zde byla absence dalších závažných důvodů k rozchodu obou partnerů. Ze studií této problematiky vyplývá, že v případě funkční rodiny je velká šance zvládnout tuto manželskou krizi a nevěra pak nemusí pro rodinu mít tak fatální následky. Bohužel ve zkoumaném vzorku se nejednalo o jednotlivá pochybení partnerů, ale o vícera závažná pochybení.

Závažným zjištěním je i ta skutečnost, že ve 4 případech z 10 docházelo v rodině k fyzickému napadání. Tento jev mimořádně napomáhá k rozpadu manželství a zároveň je velmi nebezpečný pro děti, které se tak učí od svých rodičů špatný vzorec chování a

mohou jím být postiženy po celý svůj budoucí život a zejména pro svůj budoucí partnerský vztah. Agrese se tak může pro děti vyrůstající v agresivním prostředí stát běžnou součástí života. V dnešní době je otázka domácího násilí hodně medializovaná a i osvěta je na mnohem lepší úrovni, než byla dříve. Rozhodně je násilí v rodině jednou z nezávažnějších příčin, proč dochází k rozpadu manželství, je však mnoho rodin, které s tímto problémem žijí a vychovávají děti, aniž by si toho kdo všimnul. Domácí násilí probíhá většinou doma a skrytě, je těžké ho odhalit a ještě těžší je přesvědčit týranou osobu, aby proti rodinnému tyranovi podnikla nějaké kroky.

Příčiny rozpadu manželství jsou, tak jak byly zjištěny na vybraném vzorku, obdobné jako v ostatních částech republiky. Já však vidím daleko větší problém v tom, že většina takto vzniknuvších neúplných rodin se velmi rychle snaží chybějící článek v rodině nahradit jiným, a to mnohdy mnohem diskutabilnějším, než byl ten původní. Pokud by totiž neúplná rodina doplnila chybějícího partnera uvážlivě, poučila se ze svých chyb z předchozího vztahu, mohla by vzniknout nová rodina zcela funkční a výchova případně problematických dětí by byla v harmonickém rodinném prostředí mnohem kvalitnější. Většinou však k této „revitalizaci“ rodiny nedochází, spíše naopak. Z našeho vzorku **10 rodin znova začínalo budovat novou rodinu 6 rodičů**. Ve většině případů zlepšení problémů dětí nenastalo, naopak přibyly problémy nové. Je tedy důležité, aby si oba partneři uvědomili, že pro děti v neúplné rodině znamená další možné zklamání, ve formě dalšího neúspěšného rodinného spolužití, velké emoční problémy, které je mohu velmi poznamenat.

Nezastupitelnou úlohu v každé rodině hrají prarodiče. Toto platí dvojnásob v případě neúplných rodin. Pravda je, že z 10 zkoumaných dokumentů v jednom případě se matka/tchýně stala jedním z hlavních důvodů v rozpadu rodiny, tím, že se nové rodině „příliš pletla do života,“ ale na druhé straně ve **4 případech z 10 se staří rodiče stali dočasnými „zachránci“ svých dětí a vnoučat**. Zejména pomáhali s výchovou dětí, když zbylý rodič svou úlohu nezvládal, dále pomáhali finančně, když odešlý rodič neplnil svou vyživovací povinnost. Také vztah vnoučat ke svým babičkám a dědečkům se stává v době krize rodiny jediným záchranným bodem v nepřehledné situaci, která v rodině nastane jejím rozvratem. Je zde však důležité, aby tato přechodná doba byla co nejdříve řešena, zejména pro další vývoj dětí, protože tak jak ony začnou dospívat, tak staří rodiče již na jejich výchovu nebudou stačit a v mnoha případech se u dětí takto vychovávaných objevují v adolescenci kázeňské problémy, záškoláctví a náchylnost k závadovým partám.

Hledat příčiny výchovných problémů analýzou dokumentů sociálního odboru je velmi obtížné. Proto jsem se rozhodla nejprve zjistit, k jakým problémům u dětí z neúplných rodin vlastně dochází nejčastěji. **V 7 případech z 10 docházelo u dětí k častým absencím ve škole, záškoláctví a útekům z domova.**

Téměř všechny děti ze zkoumaného vzorku měly nějaké problémy s učením a soustředěním. Nejednalo se pouze o špatné známky ve škole, ale zejména o špatnou koncentraci, nedostatečné komunikační dovednosti, častěji se zde objevovaly problémy s hyperaktivitou dětí a další závažné psychosociální problémy, které značně přispěly ke vzniku negativního vztahu ke škole a vzdělávání vůbec. Osobními konzultacemi na sociálním odboru jsem zjistila, že příčina toho chování dětí je zejména v neuspořádaném rodinném prostředí, děti mají snahu upozornit svým chováním na problémy v rodině, manifestovat svou frustraci. Děti zkoušejí, kolik si toho mohou ještě dovolit, kam až mohou zajít ve svém vzdoru a dávají tak najevo svou nespokojenost s nastalou situací v rodině. Pokud dojde následně i k absenci citlivého přístupu výchovného pracovníka, učitele, rodiče, vychovatele může dojít u dítěte až k nechuti chodit do školy, vzdělávat se. Dostaví se strach z případného selhání, neschopnost dostat požadavků, které jsou na ně kladeny, strach z trestů, ze špatného hodnocení, strach chodit do školy a následně i domů.

Dalším problémem je **vliv závadové party** na dítě, které je nějakým způsobem narušeno špatným fungováním rodiny. Děti hledají únik ze své situace a závadová parta je jedním z možných řešení seberealizace. Parta je jeví jako pozorný posluchač, dokáže utěšit, pomoci, když si její člen neví rady, avšak mnohdy se jedná spíše o útek z reality, než o faktickou pomoc. To však narušený jedinec nedokáže odhadnout a raději podlehe rychlému uvolnění a zapomenutí na domácí problémy. Problémy se závadovou partou mají ve zkoumaném vzorku 4 děti.

Špatné známky ve škole mají děti ze 4 rodin z 10. Zde je důvod tohoto výchovného problému jistě zejména v absenci rodiče jako „vychovatele“, který se s dítětem připravuje na další den do školy, kontroluje mu úkoly, zajímá se aktivně o jeho školní výsledky. Místo toho rodič řeší vztahové problémy a finanční problémy případně další, na přípravu do školy a důsledný dohled jeho potomků nezbývá čas. Téměř vždy, když dojde k rozvodu v rodině, přestává rodina řešit školní otázky, ty jakoby jsou dány mimo aktuální dění rodiny a je velmi důležité, aby se rodina co nejdříve opět začala o školní docházku svých dětí zajímat. Zhoršení známek ve škole mnohdy signalizuje první problémy v rodině, zároveň také může signalizovat i emocionální zranění dítěte nebo se může jednat o nástup puberty. Důvodů tedy může být mnohem víc, mnohdy se může jednat i o souběh více důvodů najednou. Je důležité, aby se o školní docházku rodiče zajímali, spolupracovali se

školou, a to zejména v době, kdy je rodina oslabena, a hrozí závažnější výchovné problémy.

Alarmující je i zjištění, že **z 10 rodin mají 4 rodiny problémy s krádežemi svých dětí**. Důležitý je důvod, proč se tomu tak děje. Jedním z častých důvodů je to, že děti nedostávají kapesné od svých rodičů, ať už z důvodu jejich špatné ekonomické situace (nejčastěji), tak i např. z důvodu „trestu“, kdy jsou absencí kapesného trestány za své jiné prohřešky. Nejprve děti zkoušejí krást drobné finanční obnosy ve svém domově, později spolužákům ve škole a nakonec se pokoušejí o krádeže v obchodech. Mnohdy se tak děje v souvislosti se závadovou partou, děti v kolektivu svých kamarádů dostávají více odvahy a jsou v partě za takovéto chování ceněny.

U adolescentů je objevují i první náznaky agrese, návštěvy heren, seznamování se s drogami. Ve výzkumu jsou ve 2 případech z 10 **drogy** uvedeny jako výchovný problém. Počínající **závislost na hracích automatech** je uvedena v 1 případě, a také v 1 případě je jako vážný problém uvedeno **zneužívání nezletilé a sebepoškození**. Zde je důležité připomenout, že ve výzkumném vzorku je zastoupeno více věkových kategorií dětí, kdy je patrné, že děti mladší mají výchovné problémy typu špatných školních výsledků, horší komunikace, špatné sociální návyky, špatnou koncentraci. Starší děti, zejména děti v adolescenci mají výchovné problémy již **mnohem závažnější**, a to je patrné zejména na poslední 10. rodině, kde výchovné problémy gradovaly do takové míry, že dítě muselo být umístěno do střediska výchovné péče, k následné dvou měsíční diagnostice. Je zde zmínka o opozičním vzdoru chlapce, což spolu se sebepoškozením tvoří velmi závažný problém do budoucna.

Podrobným rozborem dokumentů se během výzkumu objevovaly i údaje, které podle Heluse, částečně identifikovaly **výchovné styly uplatňované v dysfunkčních rodinách**, avšak vzhledem k nedostatku informací nebylo možno tyto styly výchovy určit zcela objektivně. Pouze na základě rozboru výchovného prostředí v rodině bylo možno naznačit, co mohlo kladně, či negativně ovlivňovat děti ve vybraných rodinách. V rodinách se například objevil styl výchovy **liberální**, který je typický pro rodiny ve kterých chybí určitý řád, což může mít negativní dopad i na příliš volném jednání dítěte, podobně jako tomu je u rodiny č. 1, kde navíc došlo k neshodám v intimním soužití rodičů, které bylo následně řešeno i manželčinou nevěrou. Po rozpadu manželství si matka dítěte našla dalšího druha, který byl agresivní a nadměrně požíval alkoholické nápoje. Tento následný styl výchovy by mohl být označen jako styl **disociované** rodiny, ve které jsou již značně narušeny vztahy mezi jejími členy. Tyto dva nevhodné výchovné styly měly v tomto

případě na dítě špatný vliv, který se projevil jak jeho negativním postojem k přijímání autorit, neposlušností, a dalšími problémy, ale i uzavřeností až odcizením se.

Celkově lze však shrnout, že většinou se u vybraných rodin jednalo o výchovu spíše **zanedbávající**, kdy rodiče řešící své problémy, jak vztahové, tak například ekonomické, nebyli schopni řádně své děti vychovávat a umožnili jim nedůslednou výchovou zanedbávat povinnou školní docházku, která většinou nastartovala jejich další neposlušnost a revoltu. Co mě však zaujalo, byla skutečnost, že ve vybraném vzorku rodin se objevovaly pouze okrajově dysfunkční rodiny s výchovnými styly týkajícími se rodin nezralých a nezkušených rodičů, ambiciózních a perfekcionistických rodin. To však mohlo být zapříčiněno tím, že je v posledních letech běžné, že se zvyšuje věk partnerů vstupujících do manželství, než tomu bylo například v polovině minulého století, kdy byl běžný jev, že se sezdávali velmi mladí a zejména poté, co partnerka nechtěně otěhotněla. Také ambiciózní rodiny se vyznačují spíše materiálním nadstandardem, s důrazem na kariéru rodičů a z toho vyplývajícím emočním chladem dětí, ty však nebývají tak častými klienty pracoviště oddělení sociálně právní ochrany dětí. U těchto dětí se většinou problémy naplno projeví až v době jejich rané dospělosti, zejména v podobě neschopnosti budovat citové vazby.

Pokud se tedy díváme na disfunkční rodiny podle stylu výchovy, tak jak je Helus roztřídil, je patrné, že ve vybraném vzorku rodin se nejčastěji objevují **rodiny liberální a improvizující, rodiny disociované, odkládající a přetížené**.

Rodina slouží dětem jako model určité role a vzor určitého způsobu chování, je zdrojem jistoty a bezpečí, rodiče mohou ovlivňovat uspokojování potřeby seberealizace svých dětí, stávají se modelem pro vzor dospělého chování svých dětí. Pokud po rozvodu žijí děti jen s matkou, chybí v rodině model mužské role a naopak. Pro správný vývoj dítěte je nejvýhodnější dobrá, funkční a stabilní rodina.

Mladí lidé, kteří uvažují o společném rodinném životě, si často myslí, že existuje ideální rodina, bývají však většinou velmi zklamáni a s prvním problémem se hroubí i jejich vysněné představy o nekonečném rodinném štěstí. Ideální rodina neexistuje. Na dobré rodině je nutné pracovat, věnovat se jejímu rozvoji, překonávat problémy a nástrahy, umět se semknout, když je potřeba. Všichni členové rodiny by měli táhnout za jeden provaz společně. Pokud je rodina narušena, rozdělena nebo nefunguje, tak jak by měla, měly by fungovat pomocné mechanismy, které by měly pomoci překlenout nastalé problémy, aby co nejméně narušily zdárný vývoj jejich členů, zejména dětí. Existuje celá síť pomoci takovým rodinám, bohužel narušených rodin přibývá a finanční problémy

doléhají i na všechny státní instituce, které se pomocí zabývají. Rozhodně nevidím jako nejvýhodnější řešení pomoci ohroženým rodinám pouze formou sociálních dávek, ale zejména v soustavné terapeutické práci v disfunkční rodině, zlepšit služby zaměřené na podporu funkce a soudržnosti rodiny (např. centra pro rodinu, mateřská centra, rodinné a manželské poradny, volnočasová centra) a služby pomoci s vedením domácnosti (např. údržba domácnosti, rodinné zásobování). Tyto služby mají preventivní a zejména podpůrný charakter, podporují rodiny v péči o děti a mohly by i posilovat manželské soužití i rodičovství.

Všichni si však musíme včas uvědomit, že rodina je tím nejdůležitějším, co každý v životě má a stojí za to ji chránit.

Své šetření jsem porovнала s výsledky CSÚ

Dle výzkumu statistického úřadu bylo zjištěno, že v roce 2008 počet rozvedených manželství nikterak nevybočil z úrovně posledních let. Celkem bylo schváleno 31 300 návrhů na rozvod, z nichž 65% iniciovaly ženy. U celkem 72,1 % případů šlo o první rozvod obou manželů.

V roce 2008 dosáhla úhrnná rozvodovost 49,6%, čímž byla překonána prozatím nejvyšší hodnota 49,3% z roku 2004. Průměrná délka trvání manželství při rozvodu činila 12,3 let, stejně jako v roce 2007. Ve srovnání s obdobím na počátku nového století však vzrostla o jeden rok.

Statistika příčin rozvratu manželství potvrzuje stále častější využití obecných příčin – rozdílnost povah, zájmů a ostatní – před konkrétně formulovanými příčinami na straně muže či ženy. Uvedené dvě kategorie zahrnovaly v roce 2008 již téměř 87% případů u mužů i u žen, z toho tři čtvrtiny připadly na prvně jmenovanou.

Pokud bychom se zaměřili na konkrétní příčiny rozvratu, pak na obou stranách manželské dvojice byla nejčastěji soudem identifikována příčina rozvratu nevěra (1442 případů na straně muže a 921 na straně u žen). Druhým nejčastějším důvodem byl alkoholismus muže či nezáměr o rodinu ze strany ženy.

7 Závěr

Cílem této práce bylo zjistit nejčastější příčiny rozpadu rodin a výchovné problémy, které se v těchto rodinách nejčastěji vyskytují. S ohledem na provedený výzkum ve vybrané lokalitě a následné porovnání s celorepublikovými statistickými údaji se lze domnívat, že příčiny vzniku neúplných rodin jsou obdobné, jak na regionální úrovni, tak i celorepublikově. Určité rozdíly zde však nalézáme, a to zejména v konkrétních příčinách rozpadu rodiny, kdy na lokální úrovni se častěji objevují finanční problémy rodiny, jako stěžejní důvod pro rozpad rodiny a naopak ze statistik vyplývá jako jeden z nejčastějších důvodů nezáměr o rodinu ze strany ženy, což se však na lokální úrovni zcela nepotvrdilo. **Neshody, hádky v rodině, rozdíl povah a názorů, alkoholismus, nevěra, fyzické násilí, špatné finanční podmínky, to jsou nejčastější příčiny vzniku neúplných rodin.**

Na sociálním odboru v Sušici se sociální pracovnice denně setkávají s různými osudy rodin a mnohdy je složité se v problémech těchto rodin orientovat a zůstat nezaujatými, připravenými pomoci v krizové situaci. Zejména u rodin, kde selhaly veškeré její funkce, je složité hledat nějaká východiska. Často zůstane rodina nějaký čas neúplná a zápasí s existenčními problémy, zejména pokud si druhý rodič neplní řádně svou vyživovací povinnost na své děti. Ani poté, co do rodiny přijde nový partner, nemusí být tato nová situace vždy pozitivní. Velmi často se stává, že nového partnera nepřijmou děti nebo nesplní určitá očekávání, často se stává, že nový partner je horší než ten původní. Tato situace je bohužel dost běžná a je složitá nejenom pro nový partnerský vztah, ale zejména pro děti vyrůstající v takové rodině. Ty jsou opětovně zklamány, frustrovány a přestávají věřit v partnerský vztah, což je pro jejich budoucí vývoj jednoznačně negativní. Děti žijící v rodinách s těmito problémy většinou nedokážou ve svých budoucích svazcích obstát stejně, jako tomu bylo u jejich rodičů.

Také výchovné problémy, které se u dětí v neúplných rodinách vybrané lokality nejčastěji vyskytují, nejsou odlišné od těch, které se objevují v oficiálních statistikách. Děti vystavené domácím hádkám, rodičovským nevěrám, alkoholismu, a dalším negativním vlivům nedokážou těmto čelit. Jejich vývoj je narušen a mnohdy je nutná intervence zvenčí, aby tuto dobu dokázaly zdárně překlenout. Děti mnohdy této nastalé rodinné situaci čelí svým způsobem, mnohdy revoltou, často se uzavírají do sebe, stávají se nekomunikativními, straní se kamarádů, spolužáků. Téměř vždy, když dojde k rodinným rozvratům, dochází následně u dětí v těchto rodinách ke zhoršení koncentrace a školních výsledků. Pokud se rodinná situace nezlepší, problémy dětí se prohlubují a vedou

k následným mnohem závažnějším problémům, jako jsou **záškoláctví, útěky z domova, krádeže, závadové party, drogy, gamblerství, sebepoškozování a agrese.**

Údaje, které jsem při svém studiu problematiky a následně i výzkumu v terénu získala, jsou alarmující a vývoj naznačuje, že počet neúplných rodin je v populaci velmi vysoký a následné problémy těchto neúplných rodin i rodin doplněných o nového partnera jsou s ohledem na děti, stále složitější. Do těchto problémů, v neposlední řadě, značně zasahuje i ekonomická situace v zemi, která rozhodně nepřispívá k pohodě už tak narušených rodin.

Rodina je tím nejdůležitějším, co člověk v životě má. Je naším vzorem, dodává nám pocit jistoty a bezpečí, vytváří nám zázemí. To, co se v rodině dítě naučí od svých rodičů, používá pak ve svém vlastním životě. Pokud je dítě vychováváno v harmonickém prostředí, má snahu takovéto prostředí vytvářet i pro své děti.

8 Seznam použité literatury

BARTKO, D. *Moderní psychohygienu*. Praha: Panorama, 1980. 2.vydání. ISBN 11-106-80-02/9.

CLOUD, H., TOWNSEND, J. *Prosím Tě , mami*. Praha“ Návrat domů, 2003. 2.vydání. ISBN 80-7255-080-2.

DISMAN,M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0139-7.

DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1986. 08-040-86.

DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 80-7178-888-0.

HELUS, Z. *Úvod do sociální psychologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2001. ISBN 80-7290-054-4.

HENDL,J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KVAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-669-8.

KOLÁŘ, J., ŠMOLKA, P. *Současná rodina*. 1.vyd. Praha: Asociace manželských a rodinných Poradců ČR, 1996.

KROPP, P. *Rodičem bez nerváků*. Nakladatelství Lidové Noviny, 2001. ISBN 80-7106-439-4.

MARHOUNOVÁ, J. *Od osamění k nové rodině*. Praha: SPN, 1988.

- MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné rodiny*. 1.vyd. Praha: Slon, 2001. ISBN 80-85850-93-1.
- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha, Avicenum 1989. 08-011-86.
- MATĚJČEK, Z., MÁROVÁ Z., RADVANOVÁ S. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha, SPN 1975. 14-171-75.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1.vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1.vyd. Praha: Slon, 1993. ISBN 80-901424-7-8.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1.vyd. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1.vyd. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- PETROVÁ, I. *Neúplná rodina v současných společenských podmínkách*. 1.vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1997.
- PRCHAL, J. *Vychováváme děti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Barristen a Principal, 2002. ISBN 80-85947-81-1.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

STŘELEČ, S., MARÁDOVÁ, E., MARHOUNOVÁ, J., ŘEHULKA, E. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-84-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

VANĚK, A. *Příznaky krize manželské rodiny*. Praha: SPN, 1971

YABLONSKÝ, L. *Otcové a synové*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-075-8.

ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, FF, 1998. ISBN 80-7042-519-9.

Zákon č. 94/1993 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost